

ЛИСТИ

ДО ПРИЯТЕЛІВ

**LETTERS
TO
FRIENDS**

1957—1958

Мистецькі обкладинки Зенона Голубця

1959—1960

З М І С Т :

Життя покинуте духом (передова)	1
Пам'яті Симона Петлюри	3
К. Варварів: Українська Революція в Документах Державного Департаменту ЗДА	5
Остан Тарнавський: Дух сумніву і безнадії	11
С. Горчинський: До проблеми українського мистецтва в Європі	18
И. Гіряк: Фестиваль кінокартин Олександра Довженка	20
Р. Срібний: Внутрішня еміграція чи нове суспільство	23
О. Мар: — Революціонер чистого серця (Шарль Пері)	31
А. Білинський: Блатний світ	38
Рецензії, літературні пригадки:	
К. Паньківський: Режим Сталіна в Україні (Гр. Костюк)	42
В. Безушко: „Лис Микита” І. Франка У 20-ліття смерті В. Лепкого	45
М. Ш.: Епілог і пролог	46
Справи Публіцистично-наукового Інституту	49
М. І.: „Панта рей” — Американська керенщина — Мобілізація волі	51
З книжок і преси (Письменство — визов суспільству, Модерні еліксири екстази)	57
Прислане до редакції	62
Чому?	63

ЖИТТЯ ПОКИНУТЕ ДУХОМ

Є пісня, якої перші слова в різних варіантах повторяємо всі: — І я був колись хлопчиком з кучерявим волоссям... І є поетичне зідхання, що також у різних відмінах вихоплюється з кожної душі: — Розквітла трояндо! Повне було моє серце, як ти пурпурове, і оце дивись, що з нього зробило тепер життя!

Поміж кучерявим хлопчиком чи кучерявою дівчинкою, поміж розквітлою трояндою і втомленим серцем: — вся різноманітність життя, його глибші й мілкіші смутки і радощі, злети і приниження, ясні і неусвідомлені поривання, любі спомини і примари, що лякають і засоромлюють. Все це поміж кучерявою голівкою дитини, повною трояндою і змученим серцем, а перед ними спочинок із дороги: — смерть. Узор людського життя...

Схопити, утвердити його і поглибити образом — поетичним, малярським, різьбарським, музичним — це вічна мрія мистецтва. Знайти глузд його, розуміння — це вічне посягання філософської мислі. По суті, це мрія про визволення людини. В образі і в мислі вона, неначе в чарівному дзеркалі, бачить свої власні переживання, як чужу долю, як щось об'єктивне, опановане берегами озмисленої краси і живої мислі.

Нинішньої душі убогої убогість полягає на тому, що наше життя не знаходить відповідного для себе зображення і переображення в духовій культурі: в літературі, мистецтві, і не знаходить просвітлення в світогляді, зродженому з наших днів і наших журб. Замість філософії життя маємо старі політичні і соціальні ідеології, дихаємо й задихаємось ними, годуємось і переїдаємось ними. Замість мистецького образу життя маємо примари споминів, або втечу від тебе, жива українська людино, то в любов природу, то в далеку історію, то в „тихі закутки“, іноді в свавільну гру непов'язаними мислю словами, кольорами, забаву поламаними формами, за котрими більше вигадок і штукарства, ніж глибокого і щирого переживання, передумови справжнього мистецтва.

Історичні події 20-го століття, війни, українська революція й боротьба за державу, большевицька і польська окупації — змусили українське суспільство звернути головну увагу на політичну сторону життя. Політика в вужчому розумінні, скерована на зовнішні справи, відсунула на бік усі інші проблеми. Політика стала єдиновладним самодержцем. Вона покорила і піддала собі життя і духа української людини: — її літературу, поезію, мислення, політика вривалась і вривається в релігійну сфе-

ру. А загально відома річ, що кожна влада згодом деморалізує, тотальна ж влада тимбільше. Вона сама яловіє, і вона спустошує залежне від себе життя. Це сталося у нас із тотальною владою політики.

Серед світових бур і українських революційних подій українська людина мусіла набрати виразного характеру того, що окреслюємо поняттям „гомо політікус”. Це було природним явищем. Але при тотальній політичній, тільки і вузько політичній скерованості, суцільна людина, суцільний „гомо політікус”, розщепився. Обличчя людини де-далі губилось, політична людина ставала тільки політичною істотою, вкінці політичним автоматом і знаряддям. Політичне в людині, відірване від свіжих джерел духа, не збагачуване ними, марніло, знижувалось до повторювання тих самих думок і тих самих обрядів, які стали єдиними слідами і доказами діяння апаратур.

А тоді те людське, на що вказувала перша частина окреслення — *оте „гомо”* — заглушене політикою, ховалось із вулиць і майданів суспільного життя в тихі родинні кімнати, відгороджувалось, втечею протиставилось диктатурі політики, вкінці відривалось від духа й життя спільноти, ставало приватним, цілком, тотально приватним. У своїй замкнутості те приватне життя, не одуховлюване і не переображуване мистецтвом, і не просвітлюване живою мислю, порожніло, філістріло, засичувалось і задрімувало в затовщеному добробуті.

Так панівними стали дві тенденції: — бездушна політика і бездушна привата. Дух покинув наше зубожіле життя. Воно стає подібним до кладовища, де серед „приватних” гробів красуються монументи-пам’ятники „політичних” живих покійників...

А колись було ж те життя як кучерява молодість! Колись розцвіталося воно не тільки надіями й поривами, але й осягами і здійсненнями. Кожне з нас пам’ятає свої „юні дні, дні весни”, але й кожна частина суспільства, кожна партія, організація переживала дні свого молодечого „наступу і напору”. І недавно ціла нація пишалась своєю духовою творчістю. А нині? „Де поділися ви, голосні слова, що без вас моя пісня німа?”... І недавно нація переживала великі дні революції, державности. Навіть нація еміграція зазнала моменту національного піднесення, коли — згадувалось — політично упорядкувавшись 1948 року, вона скерує всі сили на виконання своїх завдань супроти батьківщини. Повні наші серця були, як пурпурова троянда. І оце що нині зробило з них життя!

Не для нарікань і не для жалю пригадуємо тобі, українська людино, пісню про хлопчика з кучерявим волоссям. Не для поглиблення смутку пригадуємо дні твоєї розквітлої весни: особистої й національної. Навпаки, віримо, що усвідомлюючи стан і його причини, схоплюючи його ясною мислю, і не втікаючи від

ПАМ'ЯТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

Як це сталося, що тоді ще мало відома особа, молодий журналіст, людина ніжна і скромна, яка не любила навіть словесних боїв і не була особливим їх майстром, — як це сталося, що саме вона стала вождем нації в її боротьбі за державність? Вона, а не тоді вже заслужений і славний не тільки в Україні, але й у широкому світі, вчений Михайло Грушевський, а не блискучий і широко відомий письменник, Володимир Винниченко?

Питання, що саме собою насувається поколінню, яке тільки з блідих оповідань і писаних споминів старається пізнати великі роки сучасної української історії 1917-1920. Для тих, що мали щастя в ті роки жити в золотоверхій столиці відродженої України, відповідь на це питання легка і ясна.

Висока весна 1917 року. Симон Петлюра, як і Київ, і як уся революційна Україна, стоять у тіні Голови Української Центральної Ради: Михайла Грушевського, і в тіні Голови її уряду, Генерального Секретаріату: Володимира Винниченка. Всі бачили Симона Петлюру тільки поруч них, тільки побіч них, у їхньому товаристві, коли Володимирською вулицею від сторони Софійського Собору сходили військові частини, рівними кроками вистукуючи ритм пісень, що весело луною неслись над їхніми рядами. Військо зупинялось перед будинком Центральної Ради, щоб привітати українську владу, що формувалась у бурхливі дні незабутньої весни. Йому на зустріч виходив Михайло Грушевський. „Слава Батькові” — гомоніло з тисячі грудей. Виходили генеральні секретарі: „Слава українському уряду”. А серед вулиці, між рядами вояків на зупиненому возі-площадці з'являлась ота ніжна людина, та, що не блистіла як парламентарний промовець. Це Симон Петлюра говорив до озброєного народу. Та тоді це не була промова, це був вогонь в одежі слова. Ми, що слухали, відчували якусь стихійну силу, але ще не розуміли її. Пізніше ми пізнали: — це тоді в душі Симона Петлюри народжувався Головний Отаман, вожд нації в її боротьбі за державну свободу.

Трагічна зима 1917-1918 років. Мороз скував столицю, а вогор, підступивши до її передмість, немилосердно обстрілював, рвав білий серпанок снігу, яким вона заслонила від ударів, що калічили її красу. Вулиці порожні, а курява з ран, повибиваних у будинках і роздираних вітром, сліпить очі. Лиш іноді людина крадькома проскакує від брами до брами, і залякана

нього, ми робимо перший крок до визволення душі від смутку-немови, що густою мрякою залягає душу людей, які ще думають. Це ж спроба просвітлити мислю наше сучасне життя, нашу дійсність. Це спроба ввести духа, що покинув наше життя, назад до нього, спроба примирити духа з життям.

розривами гранат собака, тулячись до стін, шукає схоронища. В каменичних брамах мовчазні люди: ніхто не знає, кому вірити, хто приятель, а хто чекає тільки приходу ворога... Аж оце серед тієї тривожної тишини, перериваної вибухами стрілен, здалека якісь голоси. Щораз ближче, щораз виразніше. Вже можна розпізнати слова: — українська пісня — незрадний товариш нашої долі й недолі. Вже чути твердий вояцький крок. Зразу несміливо виходять із прикриття люди. Хто це? Софійською вулицею від Хрещатика вгору відводиться Гайдамацький курінь, що розчищує ворожі гнізда всередині столиці. На чолі людина в сірій шинелі, рушниця через плече: — Симон Петлюра... Це великий момент, коли слово кидане колись із площадки в вояцьку масу, сталося тілом і вселилось у нього. І тоді побачив Київ вождя, а в серцях тих, що виділи той похід, у цю хвилину народились перші петлюрівці...

35 років тому сім куль ворожого насмника пробило серце Симона Петлюри. З того часу, продовж 35-ти років, платні і охочекомонні помічники московського імперіялізму намагаються знеславити ім'я Симона Петлюри. Але всупереч усім тим спробам із кожним роком постать Головного Отамана стає дорожчим для українського народу символом і прапором дальшої його боротьби за ідеї, яким вірно і самовіддано служив Симон Петлюра до своєї трагічної смерті.

В травневу річницю думки українців повертаються до міста, де стрілами большевицького насмника вбито Голову Директорії і Головного Отамана Військ Української Народньої Республіки. Пам'ятаймо, що від кількох років діє в Парижі під головуванням інж. Плевако КОМІТЕТ БУДОВИ ЦЕРКВИ св. СИМОНА, для вшанування пам'яті Симона Петлюри. І пам'ятаймо, що це справа не тільки названого Комітету, але всього українського суспільства, зокрема Державного Центру УНР, Української Православної Церкви і українських мистців, — що це наш спільний національний обов'язок докласти всіх зусиль, щоб церква була достойним монументом у мистецькій столиці світу.

2-го травня помер у Німеччині

Проф. Д-р ІВАН МІРЧУК

Перелік його титулів — перелік наукових і навчальних, українських і неукраїнських (німецьких, італійських, французьких) установ, яких членом був Покійний, список його наукових праць дають образ трудящого життя і заслуг ученого. Але найглибше в пам'яті українського суспільства залишиться його праця як професора і догосподарського ректора Українського Вільного Університету, і його достойно виконувана місія амбасадора української культури в Німеччині.

Вклонімся пам'яті заслуженого Професора-Громадянина.

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ В ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО ДЕПАРТАМЕНТУ ЗДА

У своїй монументальній праці про Вудро Вилсона професор Бейкер одним реченням дуже яскраво змальовує обмежене знання Президента ЗДА про „великого і відданого союзника Америки” — Росію. Бейкер каже: „Дошкульно змагаючись із проблемами, які створила большевицька Росія, Вилсон звирівся Масарикові: — Я ніколи не почував і не почуваю довір'я до моєї особистої оцінки складної ситуації в Росії, і тому заспокоює мене, що Ви схвалюєте те, що я зробив”.¹⁾ А в листі до свого найближчого співробітника і дорадника, полк. Гауза, Вилсон писав: — „Я прию кривавим потом, роздумуючи над тим, що було б правильно й можливо зробити в відношенні до Росії. Однак воно (це питання) розпадається на шматки від мого дотику неначе срібло”.²⁾

Документи Державного Департаменту, що я їх досить уважно прослідив, опрацьовуючи цю тему, драматично підтверджують всю правдивість щирого освідчення президента Вилсона. Більше того, вони вказують на те, що не лише Вилсон, але й його найближчі співробітники дуже мало визнавалися в історії і політичних відносинах на Сході Європи, зокрема на терені колишньої царської імперії. В своєму щоденнику на сторінці з 2-го січня 1918 року, полк Гауз записав м. і. таке: „Бог лише знає, хто є правий, але я принайменше почуваю, що я є по безпечній стороні, коли дораджую, щоб дослівно нічого більше не зробити як тільки висловити наші співчуття для змагань Росії об'єднатися в сильну демократію, та запропонувати їй нашу фінансову, промислову й моральну підтримку, так як це тільки буде можливо”.³⁾ Великим парадоксом було лиш те, що в парі з цим незнанням існувала серед них якась прямо фанатична віра в „могутнього союзника” — Росію і в „демократичні сили великого російського народу”.

І не дивлячись на те, що після велетенських революційних подій унутрі того ймовірно „могутнього союзника”, подій, що яскраво виявили всю немічність і розклад отих ймовірно „демократичних сил”, з яких у короткому часі залишились тільки „рожки та ножки”, Вилсон і його оточення не покидали своїх мрій...

Цікаво відмітити, що поруч цих мрій так би мовити офіційного Вашингтону існували ще пляни і мрії різної масти „приватних” або напів-приватних кіл, груп та установ, що вказувало на неприховану боротьбу різних людей і різних поглядів.

Так напр. уже з початком 1917 року крім дипломатичного корпусу американської амбасади в Петрограді та консульських представництв в Москві, Одесі та інших містах на теренах кол. Росії оперував ще цілий ряд напів-дипломатичних, харитативних і „приватних” місій, які дуже часто виходили далеко поза

рамки свого покликання: напр. Комісія для Збирання Першоджерельної Інформації на чолі з Рутон, Комітет Публічної Інформації на чолі з Крілем і Сиссоном, Місія Червоного Хреста з Томпсоном і Робінсом на чолі, Місія УМСА на чолі з Дейвісом. Кожна з цих місій на свою руку, по своєму, інформувала своїх „власність існуючих” у Вашингтоні, та висловлювала різноманітні рекомендації для американської політики на Сході Європи.

Відсутність власного грунтовного знання про „Росію”, відсутність власної позитивної політики по відношенні до історичних подій, що з великою швидкістю розгортались на землях кол. російської імперії, преокупація вимогами нав'язаної і непопулярної серед широких мас населення війни, непорушна віра в „демократичні сили великого російського народу”, дбайливо впоювана зо всіх сторін російськими колами та різними великодушними слов'янофілами типу Масарика, як також брак координатів і іноді почуття відповідальності з боку згадуваних вгорі місій та їх спонзорів — все те було причиною того, що Державний Департамент майже увесь час залишався так би мовити у хвості тогочасної міжнародної драми, що відбувалась на Сході Європи і якої катастрофічні наслідки в світовому масштабі відчуються по сьогоднішній день.

Таке об'єктивне на нашу думку заключення в ніякій мірі не зменшує великої наукової цінності доступних нам документів, оприлюднених в серії „Дипломатичних Паперів Зовнішніх Зносин ЗДА”, якими ми послуговуємось у цій нашій спробі першоджерельної документації досі майже ще недослідженого питання про те, який відгомін залишила українська національна революція в державних документах американського уряду.⁴⁾

Для українського дослідника цікаві вони також тим, що багато цих документів, а зокрема каблогам, меморандумів та звітів від дипломатичних представників і місій з різних місць Сходу Європи вказує на те, що більшість цих інформацій доволі правдиво навітлювала дійсний стан, що заіснував і розвивався на землях кол. російської імперії, а зокрема в Україні.

Крім того документи ці кидають багато світла на погляди інших двох союзників ЗДА — Франції й Англії — в українському питанні, та вказують, що Лондон і Париж вели, принаймні деякий час, свою відрубну від ЗДА політику на Сході Європи. Також багато цікавого довідуємось з них про закулісні політики наших сусідів, зокрема „білої” Росії і „моцарствової” Польщі, в українському питанні.

Спробуємо тепер подати деякі більш маркантні документи, що відносяться до нашої теми. В часі між визнанням Америкою Тимчасового Уряду в Росії (20-го березня 1917 р.) до Жовтневої більшовицької революції того ж року, ми не знаходимо в дипломатичних документах ніякої згадки про Україну.

Перші зустрічі з Україною чи пак українським питанням надібуємо в цих документах після більшовицької революції. Є це переважно інформації з місць від американського амбасадора

Франціса в Петрограді та консула Соммерса в Москві. В них мова про події на східньому фронті, зокрема про занепад цього фронту, та згадки про те, що українські частини виступають із російської армії і творять свою відрубну українську армію, яка підпорядковується Українській Раді в Києві.

В каблеграмі за датою 6-го грудня 1917 року Соммерс доносить державному секретареві Лансінгові, що в розмові з ген. Брусіловим (командантом 1916 року російських армій в Галичині, а пізніше — червень-липень 1917 — головнокомандуючим усіх російських армій) останній просить докласти в Вашингтоні, що ген. Алексєєв і ген. Калєдін ведуть переговори з тими українськими військами з ціллю створити спільний протибольшевицький фронт на південно-західньому відтинку, та що він (Брусілов) надіється, що ці переговори закінчатись успіхом. Разом із цим Соммерс доносить Лансінгові, що він післав п. Пуле до Ростова з дорученням інформувати Державний Департамент про все, що там діється. Соммерс також просить Лансінга „дуже уважно поставитись до донесень Пуле, тому що головно Дон і Україна є таки рішальними факторами у встановленні миру в Росії”.

Документи виявляють, що большевицький переворот в Росії був для офіційного Вашингтону великою несподіванкою. Ніхто тут не очікував такого крутого повороту подій і тому ніхто не знав, що робити... Почалися консультації. Листом з 11-го грудня 1917 року Лансінг звернувся до амбасадорів ЗДА в Англії (Пейдж) і Франції (Шарпа) розвідати про становище цих двох союзників „в російській ситуації, що заіснувала”.

У відповіді на це Пейдж пересилає Лансінгові сконденсований переклад резолюцій, що були прийняті на нараді Верховної Вогної Ради дня 23-го грудня 1917 р. Резолюції, між іншим, висловлюють погляд військових представників про те, чи „Південна Росія і Румунія є здібні ефективно протиставитися большевицьким силам, що є втримувані і керовані німцями”. А їх погляд такий: „Обов'язком альянтів є забезпечити існування румунської армії і Румунії, яка не заключила союзу з ворогом, а для цього треба негайно вступити в зносини з Україною і Козаками (Доном), які будуть постачати альянтів потрібними ресурсами”. Військові представники також вважають, що „альянти повинні всіми силами підтримати всі національні групи, які є рішені продовжувати боротьбу” проти большевиків, якими керують німці, але вони здають собі справу, що „...цей резистанс не може втримуватись безконечно, якщо не можна буде встановити безпосереднього зв'язку між альянтами і їх (природними) приятелями в Росії”.

Інший документ вказує на те, що м. і. Україна була предметом окремої конференції між лордом Робертом Сесилем, лордом Меллором і французькими представниками в Парижі, 26 грудня 1917 року. Доносячи про неї Лансінгові, Шарп каже, що на цій конференції узгіднено віддати Франції загальний нагляд над

політичні подіями в Румунії й Україні, а Англії — на Кавказі і в Персії. В цьому документі говориться м. і., що обі сторони вповні здають собі справу, що рух на Україні проти Петрограду „...спричинений радше різницею поглядів на засадничі внутрішні питання (перебудови російської держави), ніж бажанням (чи небажанням) продовжувати війну проти Німеччини. Україна може наполягати на тому, щоб вона могла робити власні умови миру, коли можливо незалежно від Петрограду. Українські провідники напевно будуть противитись застосуванню земельної реформи, яку пропагує Петроград, але не очікується, щоб вони були згодні нести тяжкі жертви як наслідок продовження мілітарного спротиву Німеччині й Австрії, хіба що до цього змусять їх німці якимись незвичайно важкими умовами миру”.

Вкінці цього донесення Шарп рекомандує Лансінгові таке: „Беручи під увагу нашу можливу акцію в майбутньому (на цьому терені), вважаю побажаним вибрати вже тепер американських представників, розважливих у політичних і фінансових справах, та післати їх до Ясс, Києва, Одеси і Тифлісу, з тим що про їх офіційне становище зараз нічого не оприлюднювати, але зате вже зараз наділити їх правом робити на місці офіційні й обов'язуючі рішення, коли дістануть на це інструкції з Вашингтону”.

Про те, що Франція вже в той час (грудень 1917 р.) в якійсь мірі фактично намагалася проявити свої впливи на території, згодом формально відступлених для її впливів, бачимо з донесення амбасадора Франціса. В каблеграмі до Лансінга з 17-го грудня 1917 р. Франціс каже, що „Троцький навідав учора французького амбасадора (в Петрограді) і запротестував проти присутності французьких старшин в українській армії. Амбасадор Франції — продовжує Франціс — відповів на це, що „присутність згадуваних старшин пояснюється проханням, що його часто висловлюють різні російські уряди наглядати над формуванням національної української армії” та що „в разі збройного конфлікту поміж Радою і Советами вони (французькі старшини) будуть стояти осторонь”.

Цікаво тут відмітити, що й ряд інших документів вказує на існування тайного договору між Парижем і Лондоном про поділ сфери впливів в європейській частині кол. російської імперії, та що цей договір існував ще перед заключенням Берестейського миру. Згідно з цим договором головну роль в українському питанні віддавалось Франції, яка мала неутралізувати австро-німецькі впливи в Україні та не допустити до заключення сепаратного миру між Україною і центральними державами.

Підтвердження цього знаходимо також у дуже цікавому довірочному меморандумі в справі політики альянтів в Росії, який отримав 29 грудня 1917 р. амбасадор Пейдж від міністерства зовнішніх справ Англії для передання американському урядові. Цей меморандум був виготовлений англійським міністерством

зовнішніх справ та схвалений Клемансо і Пішоном. В документі м. і. говориться, що „...ми повинні негайно нав'язати (в Петрограді) зносини з большевиками, через неофіційних агентів, кожна країна так як вважає це для себе за найкраще". Альянти повинні також заявити большевикам, що „...ми не бажаємо втручати у внутрішню політику Росії, як також і те, що всяка ідея немов би ми підтримуємо контрреволюцію є найбільшою помилкою. Така політика могла б бути атрактивною для автократичних урядів і Австрії, але не для західних демократів або Америки". Але зараз же після цього читаємо таке: „Однак ми вважаємо потрібним вдержувати — наскільки ми це можемо — зв'язок із Україною, Козаками, Фінляндією, Сибіром, Кавказом і т. д., тому що ці різні напів-автономні провінції представляють собою дуже велику пропорцію сили Росії. Зокрема ми вважаємо необхідним заприятелити собі Україну, тому що від України залежить прохарчування румунів, з якими нас в'яже зобов'язання чести". А далі „Саме головніше, большевики повинні запобігти, якщо можуть, щоб пшеничні райони Росії, такі як Україна, не підпали під контроль центральних держав. Це ще одна причина, чому ми дуже зацікавлені спирати і скріпити Україну і чому ми закликаємо большевиків, щоб вони — цілком не намагаючись підкорити собі українців — негайно вступили з ними в тісну співпрацю в південній Росії".

Наприкінці цього меморандума, який було послано і королеві і членам воєнного кабінету Англії, звертається увагу, що „перша річ це гроші, щоб реорганізувати Україну, заплатити Козакам і кавказьким військам. Потрібні суми не є, так як справа йде, дуже великі, зате обмін (валюти) представляє собою по-важні труднощі. Якби Франція могла піднятися фінансувати Україну, ми могли б знайти гроші для інших. Звичайно ми враховуємо, що ЗДА будуть помагати. Крім фінансів важливим є також мати своїх агентів і старшин, які дораджували б і допомагали б провінціональним урядам та їх арміям. Дуже важливим є, щоб це все робилося якнайтихіше, щоб по можливості уникнути підозріння, що ми підготовляємо війну проти большевиків". А далі: „Рекомандуємо, щоб і в цій справі Україною зайнялася Франція, а ми займемось іншими південно-східними провінціями".

Коли розпочалися мирові переговори в Бересті Литовському активність альянтських представників в Росії дуже поживилась. Так напр. 9-го січня 1918 р. Франціс звітував Лансінгові про те, що він відвідав французького амбасадора (в Петрограді), який заявив йому, що Франція хоче визнати Україну, та що його уряд „звернувся до урядів Англії та Італії, дораджуючи одночасне спільне визнання" (України трьома союзниками). Цікаве те, що Франція додає від себе на кінці цього донесення: „Починаю думати, що сепаратний мир не правдоподібний, а радше не можливий, і я схильний рекомандувати одночасне визнання Фінляндії, України, Сибіру і можливо провінції Донських

Козаків, та Совєтів як уряд де факто Петрограду, Москви і околиць.

Подібну опінію висловив також шарж-д'афер ЗДА в Данії, Грант Шміт, в своїй телеграмі до Державного Департаменту з 14-го січня 1918 року. Він звертає увагу на те, що не вдержуючи безпосередніх зв'язків з большевиками в Росії, з Фінляндією і Україною „та іншими сепаратистичними рухами”, альянти тим самим залишають там вільну руку австро-німецьким чинникам, які проводять свою політику без перешкод. Тому він радить урядові ЗДА вступити в безпосередні зносини з цими урядами.

Документи, які ми проглянули, зокрема меморандуми акредитованих у Вашингтоні амбасадорів Франції та Англії до Державного Департаменту вказують, що ще до кінця січня 1918 р. оба ці альянти робили навіть певний натиск на уряд ЗДА в напрямі визнання України і нав'язання з нею безпосередніх де-факто зносин. Однак не зважаючи на такий натиск, становище Державного Департаменту залишилось таке саме: „наш уряд уважно досліджує це питання, але під цю пору ще не вирішив справи визнання сепаратних урядів в Росії” — відповідав Лансінг цим амбасадорам.

Треба відмітити, що таке становище займав тоді американський уряд не лише по відношенні до українського питання, але й до національних стремлень балтійських народів, Грузії, Азербейджану та інших народів кол. російської імперії. Винятком була тільки Вірменія, самостійність якої ЗДА тоді вже визнали. Це визнання означало на нашу думку ніщо інше, як лише вигідний політичний маневр, спрямований проти одного з членів центральних держав — Туреччини. Так само як і застосування принципу самовизначення по відношенні до поляків, чехів і т. д. було радше лиш зброєю проти другого члена цієї ж ворожої коаліції — проти Австро-Угорщини. Вважаю, що така твереза оцінка для нас дуже важлива і потрібна. Вона допоможе нам зрозуміти, що не маємо тут до діла з якоюсь українофобською політикою Америки, як це декому може здаватись, бо такої політики ніколи не було, а маємо до діла зі старою як світ, домінуючою в політичній грі аксіомою, що ворог мого ворога це мій приятель, тоді коли ворог мого приятеля є одночасно моїм ворогом...

Між традиційною свободолюбною політикою Америки і українськими стремліннями до волі не могло бути ідеологічних суперечностей. Однак „реальна політика” проказувала щось інше. ЗДА Америки, які були в війні з Німеччиною, залежало на тому, щоб мати сильного російського партнера, на якого так багато розраховувалось і розкладу якого ніхто не бачив або не хотів бачити. Ми ж, не маючи розуміння в західних альянтів і маючи проти себе ворога — Росію, мусіли зближуватись — така була наша „реальна політика” — з ворогом нашого ворога, себто Німеччиною, яка тим самим ставала ніби нашим приятелем.

ДУХ СУМНІВУ І БЕЗНАДІЇ

Творчість Томаса Стірнса Еліота, найвизначнішого англо-мовного поета модернізму й єдиного американця нагородженого Нобелевою премією за поезію (1948), припадає на час між двома світовими війнами, коли в політичному і суспільному житті людства заіснували основні зміни. Небезпека безперервних зрушень і револют до глибин захитували загальне людське становище, постійні економічні кризи вичерпували людину і вона втрачала всі ілюзії і втрачала віру в стійкість політичних основ. Спокій і безпека безповоротно минулись і світ опинився в якомусь незбагненному заплутанні і духовому убожестві.

Ці зміни відбилися теж у літературі, головню в поезії. Поезія переходила від однієї скрайности до другої: від євангелізму до безнадії, від самобичувальної емоції до садистичної сатири, від бруталної реальности до віддаленої метафізики, від занедбаного романтизму до вишуканих надуманих нісенітниць. Для цього переходу дуже характеристична поетична кар'єра Еліота. Він почав від мішанини іронії і страждання, став головним представником літератури відчаю, аж вкінці увійшов у релігію. Це був час, коли поети звертались до експериментів, як до логічних зразків, і вірили, що знайдуть способи висловити, якщо не вияснити, увесь світовий розгاردіах. Їхні твори загадкові і часто незрозумілі. Поети відкрили силу сугестії і, ставлячи наголос на винахідливість, пхнули її поза межі зрозуміння. Вони зображували те, що може бути висловлене, але не може бути передане.

Еліот належить до тих поетів, які намагались затримати в поезії елементи тасмничости й уявности. Він писав у 1933 році,

Отут і причина на жаль наших розбіжних шляхів із ЗДА, які остаточно розійшлися в Бересті Литовському.

К. Варварів

¹) Ray Stannard Baker, Woodrow Wilson; Life and Letters... Garden City, N. Y., Page & Co., 1927-39. (8 томів). Том 8-ий, ст. 323.

²) Charles Seymour, The Intimate Papers of Colonel House, Houghton Mifflin Co., N. Y., 1928. Том 3-ій, ст. 386.

³) *ibid.*, Том 3-ій, ст. 389.

⁴) United States, Department of State, Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers. 1918, Russia (3 томи); 1919, Russia; The Lansing Papers, 1914-1920 (2 томи); Paris Peace Conference, 1919. (13 томів).

Всі ці збірки документів видані Державною Друкарнею у Вашингтоні, в роках 1931-1947.

що він старається „писати поезії, які мають бути по суті поезіями без поетичности в них, поезії оголені до костей або такі прозоро чисті, що в них ми не бачимо поезії, але бачимо те, що ми думали бачити при ~~помочі~~ поезії: поезію таку очищену, що — читаючи її — заглиблюємось у те, на що поезія вказує, а не в саму поезію. Я бажаю піти поза і понад поезію, як Бетговен у своїх останніх творах намагався піти понад музику”.

Томас Стірнс Еліот народився в місті Сент Люїс, у степті Мізурі в ЗДА, 26. вересня 1888 року, у визначній родині, з якої вийшов теж президент Гарвардського університету, Чарльс Еліот. У тому ж Гарвардському університеті почав він в 1906 році свої студії і в чотирьох роках їх покінчив. Один рік продовжував поет студії в Сорбоні, в Парижі, щоб знову повернутись до Гарвардського університету для габілітації на доктора філософії і доцента філологічного факультету. Після двох років праці в університеті поет переїхав до Англії, там одружився (1915 р.) і вже залишився там на постійно, прийнявши в 1927 році британське громадянство.

Від 1917 року Еліот почав працювати в редакції журналу „Егоїст”, а в 1923 році став редагувати літературний кварталник „Крітеріон”. Згодом перейшов на працю до славного лондонського видавництва „Фейбер енд Фейбер”, в якому є партнером.

Перший томик поезій Еліота появився в 1917 році під назвою „Пруфрок і інші спостереження”. За ним ішли „Поєми” (1919), а далі „Пустинний край” (1922), що здобув поетові нагороду в сумі двох тисяч доларів і світову славу (зразу був перекладений на різні мови). Кілька років жив Еліот у ЗДА вже лише гостем, очолюючи катедру літератури спершу в Гарвардському, а далі у Принстонському університетах. Його лекції у Гарвардському університеті зібрані і видані окремою книгою під назвою „Ужиточність поезії” (1933), а лекції виголошені у Вірджинії появились друком в 1934 році („Після чужих богів”). Чотири книги критичних есеїв Еліота видані окремим виданням під назвою „Вибрані есеї” (1917-1932).

Еліот теж автор кількох театральних п'єс. „Скала” (1934) — це радше драматична поема, а далі трагедія написана на класичних зразках із хорами, як у старогрецьких драмах, — „Вбивство в катедрі” (1935). Її темою є середньовічна релігійна боротьба, у висліді якої падає жертвою вірний Римові кентенберійський єпископ. Велику популярність на сценах театрів в Англії здобула Еліотова п'єса „Злука родини” (1939). Комедія „Вечірка з коктейлем” (1949) з товариського життя лондонської еліти здобула авторові великий успіх на великих сценах світу. Остання п'єса з великою дозою рафінованої сатири „Довірений секретар” стала сенсацією театрального сезону в Нью-Йорку в 1954 році.

Але головна ділянка Еліотової творчости, яка принесла йому славу і викликала велику дискусію, це поезія. За поезію він

дістав найвище літературне відзначення — Нобелівську нагороду.

Поезію сприймають різні люди і різно її оцінюють. Для одних — це мистецтво, для других розвага, для інших вислів почувань, для ще інших — це зразок метричних форм і технічних засобів, або посилена спостережливість, чи теж щось таке далеке від спостерігання, що вимагає надзвичайного багатства уяви. Та поезія — це перш за все вияв глибокого хвилювання і відображення пристрастей в означеній формі. І поезія — це не лише вияв, експресія, але теж і сполучення, передача краси. Поетичний порив існує не лише в поетів, він захований теж у тих, які читають поезію, бо присутність цього пориву у людині спонукує її читати поезію. В кожному читанні відроджується поезія і читач стає її співтворцем. Визначний англійський поет Вордсворт так характеризував особу поета у вступі до своїх „Ліричних балад“:

„Поет — це людина, яка говорить до людей, людина — правда — наділена більшою життєвою чутливістю, більшим захопленням і більшою ніжністю, людина, яка знає краще людську вдачу і має ширшу душу, ніж інші люди, людина, яка глибоко переживає свої пристрасті й поривання і яка більше, ніж інші люди, насолоджується життєвим духом, що існує в ній, людина, яка захоплено роздумує про окремі поривання і пристрасті, очевидні у природі світу і — звичайно — спонукана творити їх там, де їх не знаходить“. Це визначення поезії англійським романтиком, як спонтанного впливу сильних почувань, емоційності, відтвореної у творчому спокої, що характеризувало ідилічність тогочасної англійської поезії, не задовольняло американських модерністів, головно Еліота. Еліот так опрокинув думку Вордсворта:

„Ми мусимо вірити, що емоція, відтворена у спокої, це — неточна формула. Для поезії нема ані емоцій, ані відтворюваних споминів, ані спокою. Поезія — це зосередження і те щось нове, що йде від цього зосередження, часто зовсім неусвідомлене“.

1913 рік — це початок американського ренесансу. До того часу американська музика була німецькою, американське малярство — французьким, американська скульптура — грецько-римською, американська поезія — англійською. Щойно в тому часі Америка здобула свій смак і свою техніку та й виявила себе. Від романтичного реалізму Фроста, Сендберга, Мілей, Робінзона, почерез містицизм Вайлі і символізм Ловела — американська поезія перейшла у модернізм, який характеризується складністю проблем, усвідомленням становища людини у світі, сугестією. Поети звернулись до експериментів. Ірландський письменник Джеймс Джойс, що показував складність людських пристрастей і підсвідомі процеси думання, мав великий вплив на поетів модернізму. Модернізм знаходив себе теж у символізмі. До поезії увійшла інтелектуальність, яка видалась читачеві заплутаною і незрозумілою. Твори модерних поетів повні осо-

бистих ілюзій і гри вільної асоціації. Намагаючись синтезувати зовнішнє безладдя і внутрішній конфлікт серіями дивачних символів і сугестій — тих об'єктивних кореляторів (за висловом Еліота), поети намагались зондувати стани почувань і нюанси пізнання поза загальним досвідом і доступним знанням.

Характеристична з цього погляду „Любовна пісня Дж. Альфреда Пруфрока” — поема, що появилась у першому тому Еліота в 1917 році. Поему написав Еліот ще студентом і вона зразу стала сенсацією дня. Сполучення краси і навмисної банальности, естетичне зворушення, досягнене застосуванням піднесеного пасажу після простих прозаїчних тверджень, спокуди напруженого піднесення і тривіальности були нові в англійській поезії. Не були вони нові для читачів французької поезії. Еліот почув сугеруючий наголос цієї нової творчости ще в 1908 році, коли читав працю Артура Саймонса „Символічний напрям у літературі” і прослідив техніку, якою користувалися Рембо, Корбіє і Ляфорґ. Ляфорґ мав особливо великий вплив на Еліота, головню у початковій фазі його творчости. Еліот був зачарований винахідливістю, невідомою в англійській поезії; особливо подобались йому несподівані словні викрутаси і вигадливість, яка сполучувала малозрозумілі вишукані слова з простою фразою. Це була поезія, в якій важливими були дисонанси, і ця поезія відповідала темам, які порушував Еліот.

Вже сама назва поеми „Любовна пісня Дж. Альфреда Пруфрока” приготавляє читача на розбіжності. Це драматичний монолог людини середнього віку, що усвідомила марноту свого життя. Пруфрок — це одночасно молода і стара людина, дилетант, якого стримують від дії сумніви, надто перебірчивий і дуже витончений, з одної сторони суворо-моральний пуритан, а з другої — обмежений і самовдоволений педант. Він — відвідувач мистецьких ательє, де „жінки розмовляють про Мікель-Анжелю”, — може теж і сам присвятитися мистецтву, але поверховно, не „на життя і смерть”. Свідомість власного розсіяння робить Пруфрока радше патетичним, ніж комічним. Його відстрашує дійсність, хоч у нього жадоба до земських речей. Його любов — це соціальна любов, що він її сприймає, як конечність; він може лише уявляти собі, що любить жінку, а не може її справді полюбити. Він не сміє заризикувати ніякої постанови, навіть дуже маловажної. Наслідком конфліктів між пориваннями і зневірою він стає ущипливим. Все, що він має, це перемішані спомини і свідомість пустоти, беззмістовности, маловажности. Пруфрок знає вартість краси і пристрастей, але він надто пригнічений, щоб дати себе їм опанувати.

Вживаючи загострення сугестій, вживаючи гротескових спотворень і повторень, застосовуючи дивачність початкових рядків з недоречними порівняннями, Еліот зобразив постать осібняка — ані комічного, ані трагічного, модерного Гамлета, який програє життя тим більше, що ні комедія, ні трагедія не беруть-

ся його. Глибину цієї людської драми підкреслює ще мотто із Дантового „Пекла”.

Від цієї теми про непристосованість до життєвих обставин індивіда переходить Еліот до тем про непристосованість суспільства. „Пустинний край” — це одна з найбільше впливових і найбільше дискутованих поем у модерній поезії. Тлом для поеми є середньовічний переказ про Парсівалю і св. Граля. Поема повна символізму складається із п’яти пісень. Перша пісня на-в’язує поетичними натыками до духа відродження, до старовинної містерії народження і смерті, зображеної вже мітологічною легендою про єгипетського Озіріса. Друга частина показує порожнечу життя і багатого і вбогого двома сильно контрастовими сценами. Третя частина — це проповідь, та проповідь, де вогонь — це розкіш без любови. Четверта частина говорить про короткотривалість людського життя. П’ята частина має назву „Що грім сказав”. Грім — це Божий голос. У цій частині поеми приходить остаточна заглада цивілізації — розпач, упадок, божевілля — духова смерть, після якої — за вірою мітологічної легенди постійного відродження — може прийти нове народження. Ілюзія, широка образність, натыки, відклики до літератури і настроїв поеми створюють потрясаючу картину, в якій безнадія є головним висловом. Деякі місця поеми залишаються невив’ясненими і мають декілька різних інтерпретацій.

Поема „Порожні люди” — це зворотний пункт у творчості Еліота. Тут поет дійшов до глибин розпачу і зневіри. Деякі коментатори — головні критики, що спираються на соціологію — твердять, що поемою „Порожні люди” Еліот дійшов до кінцевих меж і що наступні поеми не сказали вже нічого більше. В наступних поемах Еліот вже оминає цих хвилюючих тем про суть людського життя. Релігійні поеми — це логічне наслідство „Порожніх людей”. Дальші поеми, як „Подорож Марі”, „Пісня про Симеона”, чи „Запусна середа”, показують новий напрям у творчості Еліота, коли поет звертається до релігійних розмишлень, до зростаючої віри.

Еліот не міг іти далі шляхом порожнечі і розпачливого страху, який панує у „Порожніх людей”. Це вже останнє слово, це вже крайність, що її показав поет у цій поемі, і він мусів вибрати тепер протилежний напрям. Ніщо більше не виростає з „Порожніх людей”, як свідомість почуття виснаження, знемоги і порожнечі. Це і є той „пустинний край”, обмежений і стиснений, з якого нема виходу. Віра і надія відійшли від світу, який залишився у „мертвій землі камінних статуй”. Тут нема життєздатності, а людський рід вже не творить „ніжні і сильні душі”, але „порожні люди”, бездушні і безжиттєві, які лиш моляться до „розбитих статуй”.

Післявоєнний світ це лиш:

„вигляд без форми, відтінь без фарби,
спараліжована сила, жести без руху”.

Люди збираються „в долині вмираючих зір”; вони не здібні ба-

чити щонебудь, ідуть „напомацки, вкупі, без думки”. Безладдя і безнадія приведені до кульмінаційного пункту через зіставлення викривленого, спотвореного вірша для дітей „ми крутимось кругом колючої груші” й уривка молитви „Твоє єсть царство”. Закінчення завершується розпачливим рухом. Цивілізація, що втратила ідеї й релігію, зайшла у сліпий кут. Людина не може навіть вмерти по героїськи, бо (як вже у „Пруфроку”) нема поняття ні трагічного, ні комічного у всеохопному нігілізмі; „світ вмирає не з гуком, але зі скимлінням”.

Ніхто перед Еліотом не зробив порожнечу і спрощену сушість такою реальною, як цей поет. Усталення відношення між красою найбільше протилежних якостей — це Еліотів дар і сила, що дозволили йому збагатити поезію, таку важку в експресії, хоч без зв'язку з традицією. Зворот до релігії був відпруженням і визволенням. Нова філософія Еліота — це католицька релігія, в якій він віднайшов пристановище для розбитої вщент людини. Дехто твердив, що Еліотова філософія — це наслідство філософа Сантаяни, який був учителем поета під час його університетських студій. Але самий Еліот заперечував тому. Сантаяна віднайшов себе в католицизмі, хоч утратив віру в християнство і шукав розумових підстав для моральності. Еліот увійшов у релігію, як у царство, після довгих блукань у зневірі і блюзнірській безнадії, і став співати справжні псалми:

„Тепер побачиш ти закінчену Святиню,
після змагань великих, перепон,
немає творчости без мук породів,
тривалий камінь і видимий хрест,
і прибраний вівар і світло,
що здійсмається угору,
видима пригадка про Невидиме Світло”. („Скала”)

Ці нові псалми Еліота повні тої ж Еліотової глибини, що потрясають у його перших поемах. Поет намагається віднайти місце людини у вічності, що без простору і без часу. Остання поема „Бернт Нортон” займається проблемою часу. Поет стверджує:

„Час теперішній і час минулий,
обидва — може — є в часі майбутнім,
а час майбутній зложений в часі минулим”.

Ця концепція вічного часу каже поетові ствердити, що поняття вічності є в пункті, який є актуальний саме тепер в теперішньому часі, бо

„Те, що могло би бути, й те, що вже було,
показують в один кінець, що завжди є присутній”.

Поет бачить світ і життя з погляду тієї реальності, про яку говорив Геракліт (поема попереджена двома мотто з творів Геракліта), що існує одна всесвітня реальність, а життя це лише зміни, які в постійному руху. Думка про вічне і змінне, про спокій і рух, в'яжеться з думкою про добро і зло, екстазу й агонію, життя і смерть. Людина є в тому пункті, який єдиний для неї реальний і який є реальний у понятті вічності. Любов може від-

носитись лише до хвилини людської „реальности". Поет показує два світи: часовий і незмінний, але він знаходить поєднання цих світів у співіснуванні, що його пояснює таким образом, який може нагадувати софістику, але який є вповні оправданий у філософській концепції Геракліта:

„... кінець попереджа початок,
початок і кінець були постійно
перед початком і після кінця".

Поет Еліот дійшов вершка своєї поетичної мови, яка є не лише поезією слова, але поезією думки. Від ствердження безнадії і розпаду, від образу повного занепаду віри в ранніх поемах, від блюзнірської зневіри нової людини, яка втратила опертю, поет прийшов до релігії з окликом:

„Дозволь, щоб плач мій прийшов до Тебе!" („Запусна середа")

Зрівноважений і багатий великим досвідом, в останніх поемах Еліот прийшов до філософічних міркувань, і у глибині філософії шукає вияснень основ людського життя, але шукає їх вже не в розпаді і безнадії, але у стабілізації і вірі, і тому в цих останніх поемах вже є почування людини, яка дійшла до чогось усталеного.

Еліотове слово звучить тепер із ще більшою силою. Воно вже без цієї заплутаної символіки людини, яка у повнім розпаді і безнадії. Поет розуміє вищу і ширшу правду, що її людина може лише відчутти, вийшовши поза обмежене коло людських досвідів. Він бачить ту дійсність, яка виповнила його поетичну мову глибоким плачем, що рівний плачеві біблійних пророків, він говорить про цю дійсність у тоні сарказму і глибокого переживання, але ця поетова мова тепер зрівноважена, повна людської простоти і певности, що її дає основа, яка зветься вірою:

„Орел ширяє у вершині неба,
Мисливець з псами робить кругообіг.
О, вічний оборот конфігурацій зір,
о, вічне повертання визначених пір,
о, світ весни і осени, народження і смерті!

Цей безконечний круг ідей й дій,
і безконечний винахід — нескінчений експеримент
несе знання про рух, а не про спокій,
знання про мову, а не про мовчання,
знання про всі слова і незнання про Слово.

А наше все знання веде нас ближче незнання,
все наше незнання веде нас ближче смерті —
та близькість смерті не значить, що ближче Бога...

Де є Життя, що втратили ми живучи?

Де є та мудрість, що ми втратили її в знанні?

Де є знання, що втратили ми в інформації?

Круги небес у двадцяти сторіччях
приводять нас від Бога подаль — ближче в Прах".

(Хори із „Скали")

Остап Тарнавський

ДО ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА В ЄВРОПІ

Автор цих рядків мав нещодавно нагоду побути кілька тижнів у Франції й Німеччині і зустрінутися там з різними загально-мистецькими і вужче — сутоукраїнськими проблемами. З цієї нагоди хотілося б висловити декілька помічень і думок, які заторкають цілість нашої культури у вільному світі.

Безперечно — французькі і німецькі мистецькі осередки незвичайно живучі, вони пульсують повнокровно творчими проблемами. Це видно не тільки на паризьких, мюнхенських чи інших виставках, а й по тому зацікавленню, що його широкі маси громадянства показують у зустрічі з мистецтвом. Хоч ми знаємо, що деякі американські мистецькі осередки, між ними найбільший — Нью-Йорк, теж мають чималу творчу температуру, але вони не можуть бути ніякою мірою прирівняні до європейських, з довговіковою мистецькою традицією. Одним з показників цієї мистецької культури може бути факт, що газетні кіоски майже поголовно продають побіч газет і журналів також і мистецьку літературу — не тільки мистецькі журнали (що їх, напр., у Нью-Йорку можна дістати тільки в певних місцях), але й популярні мистецькі монографії, починаючи від класики до абстрактного мистецтва. До того ж європейські мистецькі журнали, так сказати б, більш ідеалістично наставлені, тоді як американські майже поголовно мають характер комерційний, рекламний. Зустрічі і дискусії з представниками музеїв, галерій, з поодинокими мистцями й мистецькою молоддю, що студіює, — все те переконує про важливість тієї вікової бази традицій.

Найважливіше, між старим і найновішим — немає розриву, не зважаючи на відмінності стилів існує велика одність усього, повна згармонізованість. Отак велика робітня вітражів у Шартрі, з його славетною катедрою і вікнами з 12-13 ст., займається не тільки консервацією і доповнюванням старих вітражів, але творить для інших об'єктів вітражі чисто абстрактні, проте задумані на тих самих кольористичних основах, якими творив і мистець середньовіччя. У результаті дістаємо щось, що є одночасно і старе і нове, а в суті — позачасове. Так само німці не вагаються вставляти до мюнхенської катедри з 14 ст. зовсім модерні вітражі або при вході до французької катедри, в якій короновано давніх королів, поставити модерністичну плоскорізьбу в стилі Архипенка чи Мура...

Згадую про ці моменти тому, що це має глибший сенс: нове мистецтво виростає там органічно, як змагання висловити свій час і своє оточення, а не з Сажання бути тільки революціонером, який заперечує все попереднє. Коли ми цей другий комплекс назвемо притаманним американській культурі, то не на те, щоб її якоюсь мірою осуджувати, а тільки щоб ствердити її ще розмірну молодість, „зелений” стан недозрілості.

На той факт, що в багатій мистецтвом і мистецькою атмосферою Європі сьогодні перебуває невелика кількість українських мистців, а зате їх розмірно багато в Америці — склалися причини характеру не так мистецького, а політичного й економічного. Наші мистці в Європі надто розсипані і нечисленні, щоб навіть створити якусь мистецьку організацію. Може тому теж вони вросли глибше у французьке й німецьке мистецьке життя, де вони відіграють не раз помітну роль. Отак я б не вагався сказати, що скульптури Гр. Крука на весняній виставці Мюнхенського Об'єднання Мистців належали до найліпших, а то й були найкращі. Там теж виставляв свої, новою, подібною до мозаїки технікою виконані малюнки С. Борачок — теж речі, що вибивалися з-поміж інших. У паризькому Салюні Незалежних („4 кілометри картин", як писала паризька преса) на високому рівні твори С. Зарицької і М. Кричевського, крім цього композиції Славка з Люксембургу і одна бронза С. Литвиненка з Нью-Йорку, яку вирізняла критика. Згодом на півдні Франції мені доводилося бачити нові твори О. Гриценка, що тепер готується до нової власної виставки, й експресивні малюнки І. Винників (твори обох мистців привіз я на ньюйоркську виставку). В Парижі є ще й інші наші мистці — Ю. Кульчицький, А. Сологуб, В. Хмелюк, усі діяльні, треба також згадати, що час-до-часу приїжджає на довший побут до Парижу якийсь з наших американських мистців. Згадаю ще, що в одній з паризьких галерій була виставка нашого лемківського примітивіста Никифорука, який нещодавно добув для Польщі високу мистецьку нагороду у Венеції. До речі — цей „нововідкритий" для мистецького світу маляр, про якого (досить баламутно) писав статті навіть ньюйоркський „Таймс", уже давно був у нас відкритий, згадаю тільки, що в 1938 р. було на одній з виставок АНУМ 115 його малюнків, переважно з колекції Дарії Віконської. Всі ці мистці, як сказано, працюють, творять, але годі виробити собі образ цілості тієї творчої праці; вона куди краще видна в Нью-Йорку, де на виставки час-до-часу попадають твори наших європейців.

Яке враження з цілості нашого мистецтва (в найкращих його проявах) в Америці й Канаді в порівнянні із станом мистецтва в Європі? Це питання, яке мене немало цікавило і непокоїло. Якщо брати за мірило таку імпрезу як виставка українського мистецтва в Дітроїті, я без вагання сказав би, що вона, та виставка, була на куди вищому рівні ніж Салюн Незалежних чи Виставка мюнхенських мистців. Звідси виринає потреба влаштувати хоч би й невелику (хоч 50 експонатів) виставку кращих творів наших мистців, яка б об'їхала більші мистецькі центри Європи. Можливість такої виставки в Німеччині зовсім конкретна і мені доводилося про це вести ділові розмови. Труднощі: брак людей на місці для цього.

Ще одна справа: книгарні Європи завалені мистецькими виданнями на всі можливі теми старого і нового мистецтва, чудовими, дорогими виданнями. Ми, українці, в цьому великому

ФЕСТИВАЛЬ КІНОКАРТИН ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Після драматичного конфлікту Чарлі Чапліна з урядом США і після переїзду його до Швейцарії, Москва нагородила Чапліна сталінською премією. Сталін, для вручення нагороди лавреатові, вирядив Олександра Довженка до Швейцарії. На цю пропагандивну функцію (передачу 50.000 дол.) не сподобився жаден інший корифей кіноматографії — лише „опальний” Довженко, який у тому часі не мав права жити на Україні, але ім'я якого західний мистецький світ вище цинив та поважав за інших. Другого дня по тій церемонії Чарлі Чаплін поїхав у Париж і особисто передав цю суму славнозвісному католицькому священикові „Жанові” на його притулки для бездомних, нещасних калік та невдах. Пожертви на ту ціль популярний ідеаліст католик збирає по всьому світу. Жест великого актора нашої епохи, повинен був переконати суворих прокурорів, що їхнє обвинувачення Чарлі Чапліна в приналежності до комуністичної партії ґрунтується на доволі релятивних твердженнях. Інтуїція гуманіста-актора не могла не відчувати брехні і трагедії, яку несе світові московський комунізм. Підозріваю, що він, по людській слабості, не встояв перед спокусою спокійного доживання старости, з многочисельними нащадками, на рахунок мільйонів, які він мусів би віддати державі в формі податків від своїх заріbkів. Як відомо, тою хворобою хворіє багато громадян цієї країни.

Трагедія Олександра Довженка — в його приреченості! Московсько-більшовицька тиранія ограбила його талант, його славу у західному світі, його поетичний хист і його любов до батьківщини. Треба тільки ясного зору, треба чистого і отвертого серця, щоби доглядіти і збагнути бездонну трагедію української людини, і цю безодню, в якій мусів жити і творити Олександр Довженко.

В Нью-Йорку, в дільниці мистецького життя і темпераментної богемі закінчилась демонстрація майже всіх Довженкових фільмів. Видно, що мистецький світ не перестав цікавитись майстром, який вже давно не творить, якого перші, німі фільми для сьогоденішнього широкого глядача вже анахронічні своєю формою. І які являються вимовною і повчальною історією.

Хто пригадає стан кіноматографії двадцятих років на Укра-

культурному русі просто не існуємо, нас нема. Виринає просте і логічне питання про випуск хоч би невеликих, але бездоганих видань про українське мистецтво французькою, німецькою, італійською мовами. Ждати, що в цій справі щось зробиться в Україні — марна надія, тут слово мусить бути за еміґрацією.

С. Гординський

їні, засилля чардинівщини, максимовщини та поклонство перед спровінціалізованою мажухівщиною, той не забув того динамічного зриву, яким Довженко сколихнув пореволюційну Україну своїми першими, німими фільмами. Сьогодні проглядаючи ті твори, учасник тих полум'яних років, ще раз зворушиться глибокою поетичністю, вимовним ліризмом, скульптурною статикою та диявольським темпераментом — українського степовика. Тиха течія, монументальна закам'янілість матері і шалений лет до неї мертвого сина прив'язаного до гармати. (Вимовний перегук з легендарним летом Мазепи на спині дикого коня).

Довженко рішуче відкинув заштамповану рутину тогочасної кіноматографії, він майстерно використав незайманість молодого актора і подбав тільки про те, щоби цей новий виконавець відповідав образіві і типажам, які автор сценарія і режисер-реалізатор бачив у своїй уяві. Перші фільми Довженка вражали — українською філософією, поетичністю, музичністю і молодими виконавцями. Сирість, наївність, грубість переплітались із щирістю, ліризмом і чесністю сценариста і режисера. Вони й сьогодні вражають — позитивами і негативами філософії української людини.

Після війни більшовицькі бюрократи закрили перед Довженком павільйони і лябораторії української кінопромислової. Тоді кінорежисер був змушений обмежитись літературною діяльністю. Його повісті, його щоденні записки, його медитації — це багатющі кіносценарії, які після смерті автора, його дружина — артистка Сонцева використовує для своїх режисерських вправ. Так постали: „Поєма про море“, „Повість полум'яних літ“ і „Зачарована Десна“, частини якої демонстровано у Москві учасникам „української декади“. У цих фільмах вже лягла рука Сонцевої на спілку з московськими режисерами, операторами та акторами. Участь українських мистців у них мінімальна. Від Довженка там залишився „обездушений“ сценарій, і бліда тінь його надхнення. Проте й у цих посмертних слідах же-вріє його чарівність.

Останніми часами, при кожній нагоді міжнародніх фестивалів, ім'я Олександра Довженка згадується чимраз тепліше і значніше. Ось перед мною лежать сторінки французького журналу „Arts“ (17-23 травня 1961 р., Париж). Там є стаття: „Канни: записки в нотатнику фестивалів“. Стаття дає звідомлення про фільми. Автор статті Jean Douchet. Стаття суворо-критична. Там є, наприклад, речення такої загальної оцінки: — „спільний знаменник цього фестивалю є нудьга"... Але для Довженка зроблено виняток:

„Неділя 7 травня. Вечір дає нам усе таки несподіванку. Вдова великого Довженка презентувала другий фільм, що його вона реалізувала на основі сценарія свого чоловіка... „Історія огненних років“ це сюжет написаний Довженком 1948 року. Оже фільм, в якому відчувається ера Сталіна. Герої викуті з одного каменя. Це палкі картини боїв України і українців підчас

війни. Ліричний подих Довженка, що вповні дозрів у „Поємі про море”. Є тут моменти, що приголомшують поетичною красою”. „Довженко це співучасник дуже рідкої когорти надхненних кіномистців. Я знаю тільки трьох. Його, Abel Gance і King Vidor... У Довженка зовсім несмачне і смішне йде в парі з моментами чистої піднеслості”! І далі: „Його естетика відповідає генієві українського селянина, що одночасно тяжкий і делікатний, грубий і витончений, тривіальний і шляхетний, Арієль у Калібані”.

З усіх підсоветських кінорежисерів — Олександр Довженко у світовій пресі пожинав чи не найпохвальніші оцінки і відзови. Але жоден з московських майстрів кіно не підпадав під такі удари, як він. Йому не можна було не тільки жити і творити на Україні, йому не дали й вмерти на рідній землі, якою пашила вся його творчість.

Після мого повороту з заслання в 1940 році, Олександр Довженко запросив мене на інтимну зустріч. Я не міг заховати свого болючого враження від його зовнішнього вигляду. Минуло вісім років, коли ми востаннє бачились. Коли б я не йшов на побачення з Довженком, я не пізнав би людини, яка зразу кинулась до мене. Я опинився в обіймах сивого, як лунь, дідугана з сірим ізтерзаним обличчям. Він помітивши мого гнітуче враження і німий запит про причину такого передчасного постаріння — промимрив: „не дивуйтесь, — мені тут на волі не легше було. Це наслідки дволітньої праці над „Щорсом”! Якщо я ще живу, то завдяки твердому хребтові мого роду!”

Цей фільм він мусів робити на особисте замовлення Сталіна. Праця проходила в часах генеральної масакри учасників більшовицької революції. Сталін з Єжовим поліквідували історичних героїв щорсівських походів. Тоді на наказ з Кремля треба було ті „легендарні фігури” із фільма викидати і замінювати тими, яких підказував сам Сталін. Поки нові кадри фільму викінчувано — нових героїв нестало в живих. І так без кінця!.. Кожної днини, кожної хвилини автор фільму чекав й на свою чергу...

Слухаючи його, я не міг відповісти собі на питання: „Де у тих часах було легше? В концтаборі чи на „почесній праці” придворного мистця?”

На це питання може відповісти хіба тільки еміграційний „охоронець патріотичних риз”!

И. Гіряк

Життя як сон

10-го травня, виїхавши на короткий спочинок із Торонто до Едмонтону, несподівано знайшов свій вічний спочинок

Інж. АНДРІЙ ПАЛІЙ

кол. старшина УГА, директор „Маслосоюзу” (Львів)

Цією згадкою з сумом прощасмо нашого щирого Приятеля, члена нашого Збірного Меценатства від часу його оснування. Цією згадкою прощасмося із заслуженим українським громадянином.

ВНУТРІШНЯ ЕМІГРАЦІЯ ЧИ НОВЕ СУСПІЛЬСТВО

Що раз частіше в публіцистиці зустрічаємо поняття „внутрішня еміграція” і що раз частіше чуємо те слово в розмовах. Те окреслення вплутується поміж нарікання суто політичних людей, які відходять із гамірливих партійних базарів. Те окреслення знаходимо в жаях працівників духа: письменників, мистців, науковців. Про внутрішню еміграцію згадують у листах уже й люди, що не беруть активної участі ні в політичному, ні в духовому житті, але були й є їх відданими співучасниками — споживачами в шляхетному цього слова значенні.

Коли основним завданням публіцистики має бути усвідомлювання і озмислювання життя, тоді її актуальною справою стає докладніше приглянутись і проаналізувати те модне поняття.

Що ж це є внутрішня еміграція? Які її ознаки? Це збірна назва людей, що не знаходять для себе місця в нинішніх організаційних берегах, у нинішніх оформленнях нашого суспільства. Очевидно тут мова про місце в духовому аспекті, не економічно-власшувальному. Отже сюди належать недавно активні члени політичних партій, які поривають зв'язки з своїми групами, і відходючи від них, не думають зв'язуватись із іншими існуючими партіями, чи творити нові. Вони спускають завіски на вікнах своїх домів і замикаються в родинних і професійних зацікавленнях. Таких із кожним днем більше. І було б помилкою думати, що це відноситься тільки до партій, які назвою підкреслюють свій націоналізм. Це правда, серед тих партій, зокрема їх інтелектуальних верхів, особливо багато членів чи кандидатів у такі „внутрішні емігранти”. Одначе відхід духово самостійних і критичніших осіб помічається і в інших групах, і то що раз наглядніше. Досить порівняти офіційні верхівки різних партій і їхніх прибудівок, або редакційний склад їх пресових органів — нинішній і з-перед кількох років — щоб ясно бачити усування в тінь або повний відхід тих, що недавно надавали тон цим групам. І не можна пояснити цього явища так, що — мовляв — це нормальна річ, одні повинні після якогось часу уступати місце новим людям, новим силам. Не можна, бо це відходять не старші на добре заслужений спочинок, але навпаки, люди в цвіті віку, відходять не з почуттям сповненого обов'язку і із свідомістю, що передають дальший розвиток у руки підготованих ними свіжіших кадрів. Відходять розчаровані, зневірені, навіть огірчені, а на їхніх місцях часом залишається тільки порожнеча, ледве затикана безвладною партійною рутинною і духовим трафаретом.

У сфері духової культури маємо подібні явища. Зовсім недавно, в 1-2-му цьогорічному числі нашого журналу, один із провідних представників цієї сфери, Йосип Гірняк, яскраво і —

на жаль — правдиво представляючи долю й недолю театру серед українського суспільства в Новому Світі, писав: „...покищо людям живої думки, тим, що мають ще пошану до чогось вищого, піднеслішого, не лишається нічого іншого, як спасатись від галасливої вулиці у свій внутрішній світ, чи пак... (неприємно признаватись) у внутрішній еміграції... На щастя наші „прокляті роки” дають ще вихід — в еміграції на еміграції.”

Та в цій сфері справи складніші. Творці духової культури, оригінальні письменники, мистці, мислителі, вчені, звичайно знаходились в опозиції до свого суспільства, навіть у боротьбі з ним, з його духовою безвладністю. Тож може знову хтось настронений оптимістично сказав би: — не треба дивуватись, що й у нас так є. Одначе це була б дешева потіха недодуманими думками. Творці духової культури, справжні проломові духи, бувають у протиставленні до суспільства, навіть у гострій із ним боротьбі, але не „...в еміграції”, не поза тим суспільством. В якій духовій самоті не знаходився б Іван Франко серед галицького суспільства кінця 19-го і початку 20-го століть, він був серед нього, діяв у ньому, всі його думки й удари були скеровані на те суспільство. „Сорок літ я трудився, навчав, Весь заглиблений в Тебі, Щоб з рабів тих зробити народ, По Твоїй уподобі. Сорок літ мов коваль я клепав їх серця і сумління...” Це стан активної боротьби внутрі суспільства, а не відступ на бік. Це голос „революціонера-духа”, а не голос „внутрішнього емігранта”...

А тимчасом тепер, серед нас, є позначки справжньої еміграції із суспільства, поза суспільство, не в ім'я боротьби за перемогу власних ідей, але наслідком зневіри у сенс і в успіх тієї боротьби взагалі. Ці явища особливо виразні в ділянках, яких органом є українське слово і які були й будуть ядром, де твориться український світогляд, українська постава до життя, український духовий світ взагалі. Ці ділянки це література, критика, театр, частинно наука, поскільки вони не стають тільки „приспосованими” до моментальних, проминучих потреб, як напр. повідь статей, оповідань для старших і дітей, більших і менших розвідок, доповідей і т. п. до Шевченківської річниці.

Цілий ряд відомих старших поетів, письменників, критиків: — де вони? Замовкли в творчості і не чути їх голосу в житті, не видно спроб активної постави супроти найсвіжіших подій і пов'яв, не видно зусилля далі впливати на духовий процес у суспільстві. Є молодші письменники, поети, але їх можна цитувати саме як приклад „еміграції в еміграції”. Це гурт майже замкнутий у собі, що — як завважив польський автор, Лободовський, у журналі „Культура” ч. 10/1960 — відійшов від тягlosti дотеперішнього духового процесу. Не так переріс його, як відірвався від нього. Талановита і працьовита група, але стоїть окремо неначе товариство глухонімих, що передають свої думки і почування одне одному незрозумілими для оточення, штучними знаками.

В ділянках, як музика, плястичне мистецтво корисніші умо-

вини збуту прислонюють дійсний стан. І тут дух часто стоїть на межі між суспільством, якому служить, і „внутрішньою еміграцією”, в якій рятує свою особовість. І коли дивимось на ту публіку, яка відвідує мистецькі виставки і кращі музичні імпрези, не можемо позбутись враження, що це саме та публіка шляхетних споживачів, про яку була згадка і серед якої так само щораз більше приймається термін „внутрішньої еміграції”.

Поняття окреслюється своїм змістом, але і своїми межами, себто відгородженням від змістів інших понять. Спробуймо і в нашому випадку поставити границю. Отже не є тією новою „внутрішньою еміграцією” всі ті, дуже численні і щораз численніші групи українського походженням населення, які відходять від українства, асимілюючись у спільному американському казані. Вистачить прийти вулицями попри нашим суспільством утримувані школи в різних осередках і прислухатись до того, якою мовою розмовляють діти, щоб виразно бачити цей протибіжний процес; протибіжний, бо внутрішня еміграція шукає, але не знаходить собі місця серед суспільства, серед його нинішніх оформлень. Вона залишається осторонь суспільства, але не топиться в іншому. Інакше в масовій асиміляції. Тут не зустрічаємо болю, смутку, всіх тих душевних станів внутрішньої еміграції. Навпаки, тут маємо безвладний, або навіть свідомий спад по похилій, сковзкій дорозі, маємо поставу диктовану вигодою, поставу душевної порожнечі і вдоволення нею.

Це кілька перших пробних лаштунків, щоб ближче схопити поняття внутрішньої еміграції. В усіх роздумах ми без усяких обмежень уживали терміну „українське суспільство”. Схема виглядала простою: є українське суспільство, від нього відходять знизу маси, що асимілюються в міжнародному казані, і вгорі відриваються від нього інтелектуально і творчо цінніші одиниці, гурти, і далі співзвучні з ними частини суспільства.

Та це упрощена схема і вона далеко не передає вірного образу дійсності. Те, що називаємо українським суспільством, це не однородна цілість. Коли приглянутись ближче, бачимо в ньому різні історичні наверствування, можна сказати: різні менші суспільства, пов'язані, переплетені одне з одним в більшу цілість. Знову тільки короткими натыками спробуймо позначити ті наверствування. Ці натыки будуть неначе дороговкази для дальших думок, і як дороговкази на перехрестях вони тільки вказуватимуть напрямом, вони не передаватимуть усього багатства світу обабіч тих доріг. Вони будуть тільки блідими знаками, по яких орієнтуючись читач міг би віднаходити різноманітності життя.

Українське суспільство Північної Америки, отже найчисленнішої і рішальної маси українців у вільному світі, це суспільство в більшості галицького походження. Маємо право не звертати уваги на також численну еміграцію з Карпатської України, бо вона — та давня еміграція з тієї частини нашої Батьківщини — трорить своє, замкнуте, окреме суспільство, яке в українському

житті участі не має. Еміграція Східної України скеровувалась на схід, і коли західні українці творили „нові України” в Америці, східні українці основували „нові України” на шляхах своїх далеких мандрівок через Сибір аж до Зеленого Клину. Такпливли дві великі емігрантські ріки з України в протилежних напрямках, щоб обплинувши нашу планету, понад Тихий Океан перегукуватись одна з однією...

В основній масі галицького походження, українське поселення Північної Америки мало живий зв'язок із рідним краєм і жило його формами, наслідувало їх. Зразу це була в основі економічна еміграція кінця 19-го і початку 20-го століть перед 1-ою світовою війною. Її рух знайшов відгомін у тогочасній літературі, у Франка, Стефаника, Лепкого. Це в масі були спролетаризовані селяни, спролетаризовані мастково, але з добрими духовими потенціями народу, якого здібності лежали невикористаними і нерозвинутими неначе біблійні таланти. Тільки що то не сам народ був тим рабом нечестивим, що закопав дари Госполні. Це окупантський, польський режим, пізніше в австрійській одежі, не допускав тих талантів до розцвіту.

Переселенці-селяни в Канаді потворили свої села-хутори. В ЗДА вони стали промисловими робітниками, але в своїх спільнотах відтворили образ і подобу рідних сіл. Осередками тих спільнот були церкви, організовані громадами при допоміж священиків, що також із Галичини переїхали за океан. Це було перше суспільство, суспільство парохіян довкруги церков і церковних братств і інших подібних організацій. Побіч них, попри них, виринали Народні Доми, як бліді спомини сільських читалень рідного краю.

В ті часи в Краю розгорталась секуляризаційна революція, переведена Іваном Франком і його учнями, яка передала політичний і культурний провід у руки світської інтелігенції. Та революція з рішальних осередків неначе зрушене плесо щораз ширшими кругами розходилась по країні й перетворювала її суспільство на подобу таких суспільств інших народів. Але та революція ще не досягнула бідних переселенців, що їхали за океан. Тож те перше українське суспільство в Америці було — що так скажемо — галицьким перефранківським суспільством. І воно ще досі існує, ще досі зберігається тут у старому поколінні в чистій формі, якої в Галичині між двома світовими війнами вже майже сліду не було.

На цій первооснові наросли згодом нові наверхствування, і вони знову були далеким відгомоном суспільних змін у Краю. Там, як вище згадувано, на переломі століть виросла світська провідна верства, яка вкінці оформилась у грубших зарисах так: — центровою і рішальною силою була досить консервативна національна демократія, при сильній тоді ще й свіжій радикальній опозиції. По обох боках стояли менші групи: ліворуч — соціальна демократія, праворуч спроби клерикальних партійних оформлень. Для нас у цьому зв'язку не важне, що ті кра-

сві оформлення були головню політичного і культурницького характеру і їх провід спочивав у руках представників вільних професій, тоді як в Америці базою світської провідної верстви стали забезпечені союзи. Важне те, що і тут вкінці головною силою став Український Народний Союз з політичним обличчям, що приблизно відповідав галицькій національній демократії, і поруч нього другою провідною силою в ролі своєрідної опозиції був Український Робітничий Союз, духово споріднений із галицьким радикалізмом. Так само відгомоном краєвих відносин були американські об'єднання співзвучні з галицьким революційним, підпільним націоналізмом. В засаді вони загального образу не міняли.

І подібно як у Галичині дві верстви, давніша, скажім, клерикально-парохіяльного, і новіша, світсько-асекраційного суспільства, були зразу в різкому протиставленні одна одній. Парохіяльне суспільство, його верхи не хотіли миритись із тим, що поруч них виростає новий провід. Відгуки того напруження, тієї боротьби за духову, політичну й економічну владу відчувались у гострих формах ще в 20-х роках, коли світське суспільство Америки дістало зміцнення в нечисленній ще, але поважній еміграції, яка була не тільки свідком, але й учасником творення української державности й її оборони. Ще й сьогодні ресантименти з тих часів далеко не загасні. Все ж вістря з часом ступлюється, боротьба двох суспільств прийняла — говорячи сучасною мовою — вигляд холодної, підбитої взаємною нехиттю, коекзистенції в спільних надбудовах як Український Конгресовий Комітет і інші. Розвиток у Канаді ускладнений чинником, якого в Галичині не було, а саме тим, що віровизнаневий поділ дістав свої політичні надбудови.

Це статичний і динамічний образ американсько-українського суспільства, приблизно до половини 40-х років, коли почався масовий приплив нової еміграції з Європи.

Нова еміграція знову не була якимсь однородним тілом, але так само суспільством різних суспільств, які творились на базі вертикальних поділів: провінційних (східні, нові й давні, західні), віровизнаневих і партійно-політичних, і на базі горизонтальних різниць між верствами різного ступня освічености-інтелекції. Вона, та нова еміграційна хвиля, називала себе звичайно політичною еміграцією. І це слушно постільки, що політична верства в таборних часах якось оформила різношерсті маси, серед яких знайшлося багато випадкових людей, насильно вивезених до Німеччини на роботи. В нових, вільних умовах і в неминучому розпорошенні, та політична провідна верства поволі тратить свої впливи. Її таборовий „нарід" відходить у безобличну масу, якою він і був до таборового періоду, відходить у самовдоволену ситість, і після початкового відчуження і навіть напруження розпливається в давніших парохіяльних і асекраційних суспільствах.

Але і на верхах, після початкових атак на дотеперішній про-

від і після мрій про його реформу, про перебудову парохіяльно-асекураційної верхівки на політичну подобу, бачимо щораз згідливішу коекзистенцію. Політичні партії після 20-літнього побуту на чужині втратили ідейний і організаційний патос. Вони стали здебільшого бюрократичними апаратурами з деякими рисами емеритальних, пенсійних установ. У такій ситуації коекзистенція дається легко. Динамізм наступу живих ідей уступив місце бажанню зберегти статус кво при допомозі тактичних порозумінь і співпраці навіть із діаметрально протилежними по ідеології групами. Партії з революційними титулами в'яжуться тісно з найбільш консервативними, навіть реакційними групами. Залежно від вигоди і констеляції ті самі партії заступають раз одну, другим разом протилежну позицію. Все це знаки, що динамічний період зживання ідеологій і організацій унутрі суспільства минув і настає нова статична доба.

Після 15-ти років, що пройшли від припливу нової еміграційної хвилі, можна вже зробити перші підсумки. Поруч парохіяльних і асекураційних суспільств ужеросло щось у роді третього суспільства, суспільства політичних партій, осередків, надбудов, суспільства сильніших нових професійних організацій: лікарів, інженерів, комбатантів, купців і промисловців, суспільство Літературно-мистецьких Клубів, нових видавництв часописних, журнальних, книжкових, незалежних від асекураційних союзів щадниць. Те третє суспільство знаходить свій модус коекзистенції з двома попередніми, підтягуючи їх рівень вище, але і платючи ціну співжиття, ідейно засинаючи, повторюючи неначе молитву перед сном свої давні ідеологічні тези, зачитуючись далі в книгах і статтях своїх партійних пророків і заповняючи свої щорічні календарі святами своїх святців, своїми звітними з'їздами і бенкетами. Всі ті наверхствування починають давати щораз ясніший образ статичного вже суспільства, якому грозить небезпека стати добре вивінуваним музеєм живих недавно мрій, зваг і поривань.

І оце доходимо до того, чим почались наші роздуми. Повертаємось до того явища, що шукаючи назви для себе, знаходить її в термінах „внутрішня еміграція” або „еміграція на еміграції”. Те, що живі душі не знаходять місця серед такого щораз більше самовдоволеного і самозаспокоєного суспільства — це зрозуміле і це здорове явище. Але коли б ті живі душі відмовились від дальшої боротьби за належне місце в суспільстві, тоді це означало б кінець і суспільства і кінець тих душ.

Порівняння дасть наглядний образ. З малого зародку-насінина виростає зразу м'ягка, хитка билинка. З часом било тужавіє, твердне і розростаючись стає сильним пнем дерева. Билина знімалася просто вгору, в одному напрямі. Тепер прорізуються вітки, гілки в різних напрямках. Починається боротьба за соки, за впливи: котра згалузок має надати напрям цілому дереву, котра має пнятися щораз вище вгору, залишаючи інші на периферіях, або в людських аналогіях: котра має репрезентувати

ріст дерева і котрі зазначатимуть тільки минулі старії розвитку. Можна спинити дальший ріст дерева, систематично зрізуючи верхки. Можна собі уявити: — коли б гілочки мали свідомість і людські прикмети егоїзму, заздрости, вони може раділи б тій операції. Але та операція, оте зрізування верхків, означало б звиродження цілоти, карлуватіння дерева, присудження його до того, що здоровіші сусіди затінять його і задушять. І одночасно та операція означала б і смерть — всихання відрізаних верхків, як і не хотіли б ми вдержувати їх життя, вкладаючи в воду з штучними поживками...

Так наше суспільство Америки з коріння перших масових переселень росло, творило пень, гілуща своїх організацій. Всі вони зв'язані одне з одним нерозривною спільнотою життя і долі. Відрізати коріння, — суспільство-дерево згине. Зламати верх, — суспільство-дерево нидітиме, карлуватиме і пропаде в боротьбі за існування. В нашому порівнянні — все оте інтелектуально живіше, морально чутливіше, неспокійне, повне туги — той вічний дух-революціонер — це біль дерева в місці, де прорізується новий верхок.

В людському суспільстві поруч причинових неминуностей діє свідомо воля. Тож перед живим духом і перед совістю суспільства стає руба питання: чи мають вони, дух і совість, стати „еміграцією на еміграції”, себто відрізаним верхком, тимчасово живленим у теплиці милих, самовдоволених гуртків, але присудженням до неминучої смерті, чи мають вони, той живий дух і чутлива совість, стати лицарями нового суспільства, що народжується!

Як в організмі людини, в її духові, її вдачі, живе рід, живуть покоління предків, так і в суспільстві живе його історія: його давноминуле, його щойно пережите, і все те пов'язане з сучасним. Те давноминуле (в граматичній термінології: плюсквамперфектум) репрезентоване в нашому суспільстві його парохіяльно-народнодомною базою. Свіжіше минуле (перфектум) має своє оформлення в асекураційному суспільстві з його розбудованими організаціями і пресою. Сучасність, наше презенс, це те третє суспільство, що на наших очах народилось із зживання двох перших із співзвучними їм верствами нової еміграції. Але те третє суспільство вже починає кам'яніти в своїх вичерпаних ідейних і організаційних формах. Воно репрезентує сучасність без будучини. Голос будучини неспівно проривається саме в тих одиницях і гуртах, що не знаходючи місця для себе, в хвилини пригноблення говорять про „внутрішню еміграцію”. Вони, ті окремі люди і їх громади, розпорошені сьогодні, відчужені, ще не відчують своєї сили, ще не відчують, скільки їх уже є. Вони ще не знайшли форм своєї співпраці, ще не встигли всією душею прийняти думку, що всі вони разом творять зародок нового суспільства, репрезентанта нашої будучини, нашого футурум.

На цьому місці хтось може сказати: який глузд у боротьбі

за будучину, коли вік суспільства з виразним українським обличчям у вільному світі порахований. Говорити про будуче, про футурум — трудно. Треба тільки тверезо подивитись на те, що недавно назвали ми корінням і пнем цього суспільства: на парохіальні і асекураційні його наверствування. Старші їх основники і провідники відходять один за одним, а наслідники? Вони не мають зв'язку з українським світом, або рік за роком гублять той зв'язок. Обряд? церковно-слов'янська богослужебна мова, хай і в українському звучанні? Це так як латинська в Богослужбі латинників: священна, але незрозуміла для народу мова. Мовою життя, його буденних і небуденних думок, стає англійська, еспанська, португальська. Подібно в союзових організаціях: і тут щораз грізніша небезпека, що мовою і зацікавленнями ставатиме де-далі неукраїнська мова і неукраїнський світ. Тож чи варто вершині дерева-суспільства пручатись в ім'я життя і будучини, коли коріння і пені порохнявіють?!

Спробуємо знайти відповідь на ці сумніви, переходючи від поперельного порівняння суспільства з деревом до іншого образу, особливо характеристичного для нашої технічної, ракетової доби. Далекопростірна ракета вистрелює частину за частиною. Перша насала виконавши своє завдання, спадає вниз, потім друга і наступна, але вершок ракети, з людиною, її розумом, почуттям, цілеспрямованою волею, пробивається вище і вище вгору, до висот, до призначення. Подібно і в нашому суспільстві вільного світу. Перші частини ракети, себто в нашому образі частини давніших і частина новіших суспільних наверствувань пропадають у морі асиміляції. Але важне, щоб перед тим вони дали підставу і погін вершкові ракети, до того часу, поки той верх суспільної ракети не досягне свою ціль. Ми виходили з Батьківщини і казали, що йдемо зберігати символи нашої самостійної державності, і йдемо рятувати і розвивати те, що там насильно нищить ворог: свободну творчість духа і свободну політичну мисль. Це дорога й ціль призначена нашій еміграційній ракеті до того часу, поки досвіди і злостки тієї вільної праці духа зможуть свободно осісти на рідній землі.

Р. Срібний

Речі непроминаючої цінности

ЮРІЙ КЛЕН — ТВОРИ

за редакцією Євгена Маланюка.

Вже вийшли 3-й і 4-й томи.

Томи в полотняній оправі, чорній із золотими написами.

Klen Foundation, 179 Bathurst St., Toronto 2-B, Ont. Canada.

РЕВОЛЮЦІОНЕР ЧИСТОГО СЕРЦЯ

(CHARLES PEGUY, 1873—1914)

На переломі нашого століття, в латинському кварталі Парижа, недалеко Сорбони, в тісному приміщенні містилась обскурна книгарня. Вона завжди була повна людей, але не тих, що приходили купувати книжки. Тут сходилися на розмови і дискусії ті, що мріяли про будучу революцію, про гармонійне суспільство: соціялісти, вільнодумці, атеїсти. Тут можна було бачити між іншими Ромена Роляна, Жоржа Сореля, Жака Марітена, що для дівтори видавав антиклерикальний і антимілітарний журнал; вільнодумця Андре Сюаре; автора і професора філософії, послідовного атеїста Лютте. Осередком цього товариства і його душею була людина невеликого росту, з бородою, в пенсне, за якими крились темні, проникливі очі. У неї була серйозність неспівмірна до її молодого віку, щось із запалу відданого реформатора і євангельської простоти серця, що була получена з завзятістю селянської раси, з якої та людина походила. Коли вона говорила, в гурті наступала мовчанка і всі прислухались. Ця людина — це Шарль Пері. За придане жінки оснував він соціалістичну книгарню, а згодом друкарню і видавництво, що мали бути осередком „чистого” соціалізму.

Що Пері був атеїстом і соціалістом, а потім став одним з найбільш впливових католиків у Франції і поза нею — це безперечно збуджує інтерес, але це не виїмкове. Історія, як давніша, так і новіша багата на приклади навернення визначних індивідуальностей. Але те, що вражає нас в особі Пері — це духовна одисея, велика пригода людини, що в час коли вона боролася за ідеали чистого, загального соціалізму, вона, несвідомо для себе самої, змагалася за християнські ідеали. У час, коли Пері мріяв про соціальну справедливість, про людські права для гнаних і голодних, в його серці, несвідомо для нього, гомоніли блаженства Нагірної Проповіді. Саме тоді, коли він старався піднести соціалізм до вершин святости, він освятив самого себе. В час, коли він змагався за соціалістичний рай на землі, за релігію і містицизм соціалізму, за об'єднання пролетаріату, він знайшов правдиву релігію, християнський містицизм, він знайшов об'єднання з святими, він знайшов Христа.

Але не зважаючи на цей його християнський героїзм, у Пері залишилась через ціле життя кривава, незагоєна рана, його особиста трагедія: він не повернувся до зовнішньої спокуси з Церквою. Не зважаючи на його страшенну тугу за Христом, він не сполучився з Ним євхаристійно: „О, коли б я тільки міг прийняти Святе Причастя!”. „Я ніколи не йду на Богослужбу. Я ніколи не можу слухати Служби Божої, ніколи асистувати при Святій Жертві. Це було б за болюче для мене. Я не міг би перетерпіти цього. Це принесло б мені шкоду. Я йду до церкви, де

будьякої церкви, молитись, але завжди перед Богослужбою, поки вона почнеться”.

Поки ті болючі слова були сказані, ішла буйна, мрійна молодість Пегі, спочатку в ліцеї в Орлеані, а згодом в університеті в Парижі. У гурті своїх товаришів він скоро вибивається на провідника. Сила його авторитету була для всіх загадкою. Її ніхто не міг опертися. „Цей авторитет” — пише у своїх споминах Таро — „спонтанний і ефективний, це природний додаток глибокого, духового життя. Святий має тільки промовити, і ніхто не опонув. Йому вірять, за ним ідуть. І у Пегі, його простоти, лагідності і доброти, в його силі були завжди сліди святости”.

А в його серці були мрії. Він часто говорив про державу будучини, про гармонійне суспільство, де не буде злиднів, бо несправедливість зникне; де не буде багатіїв, бо тільки вбогість свята; вбогість, не скрайній недостаток — це він виразно розрізняв — убогість у роді францісканської вбогости; напевно це буде соціалістична вбогість. Так мріяв він про революцію, що надходить, але революцію, яку треба робити „чистим серцем”, при народинах якої має бути пристрасть до правди і справедливості. Він бачить вже своє завдання. Для революційного діла треба оснувати часопис. Він гуртує найбільш відданих друзів і приятелів і закладає ядро нової, революційної партії, якій дає назву „Група Шукачів Правди”. Коли цю свою групу хотів він прилучити до офіційної партії, офіційні лідери Жорес і Блюм прийняли зо сміхом: „Як то шукачі правди? Безглуздя. Та ж ми знайшли вже давно правду”. Але Пегі мав свої погляди на правду. Після палкої виміни слів його називали анархістом і заявили, що поборюватимуть його з усією силою. „Я вірю” — писав згодом Пегі на тему тієї правди — „що в історії світу можна легко знайти велике число прикладів, коли людина, відкривши нагло правду, схоплює її. Або шукаючи і знайшовши її, посвячує свої інтереси, свідомо зриває із своїми політичними друзями і навіть з їхньою сантиментальною приязню. Я не вірю, що можна знайти багато прикладів людей, що довершивши цю першу жертву, мають відвагу ще раз удруге пожертвувати їхні нові інтереси, їхню нову приязнь. Бо буває звичайно, що вони знаходять, що їхні нові приятелі не більше варті за старих, що їхні другі приятелі не більше варті за перших. Горе самотній людині, і те, чого люди найбільше бояться, це самотність. Вони схильні ради правди зірвати з половиною світа. Тим більше, коли в той спосіб порвавши з половиною світу — вони звичайно стають прихильниками другої його частини; прихильниками тих, що не питають про ніщо краще, а тільки про те, щоб бути противниками першої половини. Але, якщо задля любови самої правди, вони почали б заходитись, щоб зірвати з тою другою частиною, хто тоді стане їхніми прихильниками?”

„Відважна людина — до цього часу таких не багато — задля правди зриває із своїми приятелями і своїми інтересами. В той спосіб створюється нова партія, початково і згідно з загальною

думкою, партія справедливості і правди, яка таки ж зараз стає тотожною з іншими партіями. Партія така ж, як і інші; така, як усі інші; така ж вульгарна, така ж непристойна, така ж фальшива. Тоді для цього другого разу, треба б знайти надвідважну людину, щоб зробила друге зірвання: але такі ледве чи знайдуться.

„А проте, життя чесної людини мусить бути апостазією і постійною дезерцією. Чесна людина мусить бути постійним ренегатом, життя чесної людини мусить бути постійною невірністю. Бо людина, що бажає залишитись вірною правді, мусить зробити себе постійно невірною всім помилкам, що завжди, одна по одній, нездоланно відроджуються. І людина, що бажає залишитись вірною справедливості, мусить зробити себе постійно невірною невичерпно тріюфуючим несправедливостям”.

Пегі скоро розкрив різницю між офіційним, казенним соціалізмом, що далеко від життя вирощується штучною рослиною в непродувних кабінетах, за писальними столами, і соціалізмом, що його він виношував у своєму серці в контакт з пульсуючим життям. Прототипом його соціалізму не були Маркс і Енгельс, хоча він знав їх і вмів цитувати цілими сторінками. Вони не знали, що таке вбогість, вони не знали дрогань душі народу. У них не було серця. Його вражав їхній холодний, скалькульований, як лябораторійний скальпель для вівісекції гострий, сухий як кістяк, безсердешний раціоналізм. Його очі повертались до інших первозворів „соціалізму” до св. Франціска з Ассізі, до св. Жанни д’Арк.

У статті „Соціалізм і модерний світ” з 1901 ми саме бачимо чим для Пегі і його групи був соціалізм: „Для філософа, для кожної людини, що філософує, наш соціалізм був, і був ні меншим, ні більшим, як релігією дочасного спасіння. І навіть сьогодні не є він ніщо менше, як саме те. Ми не шукали за нічим меншим, а за дочасним спасінням людства через очищення працюючого світу, через оздоровлення праці, через реставрацію праці і гідності праці; через очищення, через органічну, молекулярну напругу працюючого світу, і через це цілого економічного, індустріального світу. Тільки ті будуть сміятися, які не бажають усвідомити, що християнство, яке є релігією вічного спасіння, застрягло в багні, в багні зогнилої економічної, індустріальної моральності; ті, що не хочуть усвідомити, що християнство саме не виплутається з того, не витягнеться з того, хіба через економічну, індустріальну революцію; і вкінці, що немає краще влаштованого місця загибелі, краще провадженого, і краще вивінуваного знаряддям, сказати б, що немає більш підхожого знаряддя загибелі за модерний робочий верстат.

„...Уся слабкість, і сказати б можна, зростаюча слабкість Церкви в модерному світі не походить, як люди думають, із того, що Наука здвинула так звані незбиті системи проти релігії; з того, що Наука відкрила, знайшла аргументи і, згідно з загальною думкою, побідні розумування проти релігії; ні не з того, а

з того, що у всьому, що залишилось з християнського світу соціально, глибоко позбавлене християнської любови. Це не аргументи, що їх не достає. Це любов, що її бракує. Усі ті розумування, всі ті системи, всі ті псевдо-наукові аргументи були б нічим, не представляли б ваги, якщо б була одна унція любови. Всі ті інтелектуальні позиції не важили б, якщо б християнство залишилось тим чим воно було: сполукою, причастям; якщо б християнство залишилось тим, чим воно було: релігійне серця. Це одна з причин, чому модерні люди не розуміють нічого з дійсного, справжнього християнства, з дійсної, справжньої історії християнства і чим християнство насправді було.

„Отож так цей модерний світ, витягаючись з усієї сили за грішми, всі свої змагання спрямовуючи до грошей, заражує самий християнський світ, штовхає його до того, щоб він посвятив свою віру і мораль удержанню економічного і соціального миру.

„Такий ото цей страхітливий модернізм модерного світу — його страхітлива, його гідка ефективність. Він обтесав, йому вдалось обтесати, він змодернізував, обтесав християнство. Саме християнство він зробив хробачливим у любові, у моралі.

„Соціальна революція буде моральною, або її взагалі не буде”.

Це думки з пізнішого періоду, покищо Пері атеїст і він недовірко дивиться на все, що заносить релігію. І немає в його гармонійному суспільстві місця для священників. Має він теж свої погляди на молитву. Він переконаний, що це тільки у випадку, коли мозок людини починає втрачати свою біологічну вітальність, треба рахуватися з можливістю, що така людина повертає назад до відмовлювання своїх молитов. У відкиненні релігії, він безкомпромісовий і радикальний. Для нього навіть Ренан був замало антирелігійний, бо в нього була схильність до метафізики і, на сором, у нього можна було завважити старечу тенденцію вірити в Бога.

Але де ж та зонда, де той науковий інструмент, що перевірити бездонні глибини криниці людського серця? Не проста, складна душа Пері, глибока і незалежна. Бо крім Пері великого суспільника, що говорить, дискутує, агітує, пише памфлети, організує кухні для вбогих і страйки, є ще інший Пері; Пері мовчун і великий самотник. Той же сам Пері, атеїст, антиклерикал, організатор страйків, носить під пахою — Паскаля. Це бачать приятелі і не знають, як це пояснити. Той же сам Пері, плодовитий автор соціалістичних брошур, носить з містерійним манускриптом, над яким таємно працює і який ховає на дні свого чемодана, завинувши старанно в папір, на якому напис: „Просять не доторкатись”. Тут, у тому манускрипті, міститься таємниця його духового ферменту, його внутрішнього життя. Цей секрет — це Жанна д'Арк. Такий заголовок рукопису, а його дивною прикметою те, що в ньому на сторінках багато порожніх, незаписаних місць, які, як це згодом пояснив Пері приятелі-

лям, мають бути заповнені пізніше. — У Жанні д'Арк сердешна туга Пегі віднайшла себе. З бездоріжжя раціоналізму рятус його Паскаль і Діва з Орлеану, свята і революціонерка. Пегі не бачить ще виразно своєї цілі, але веде вже серце, що бачить правду, правду невидну для розуму. Він починає вже розуміти, що соціалізм залишиться небезпечною оманю, якщо він не буде вислідом християнського духа. Постає Жанни повністю заповнює його і містерія її святости стає його центральним заінтересуванням: „Існує тільки одна дорога бути святим, тільки один спосіб бути християнином, і драма є все та сама: — ми маємо тільки глядіти в себе самих, в наше нутро". Два приятелі молодости Пегі, брати Таро, так описують вплив Жанни на колишнього атеїста: „Та дівчина, яка з одчайдушною відвагою не звертала уваги на зовнішні перешкоди, ні на законних зверхників, і яка не підчинялась ні досвідові вояків, ні порадам політиків, ні упоминанням церковників, яка, коротко, слухала тільки відхнень власної душі, репрезентувала для нього поставу ума і серця, з якою людина мусить увійти в соціальний конфлікт, якщо вона хоче перемогти. Різниця в часі не була суттєвою. Жанна була на ділі типом соціалістичного героя, справжнього героя взагалі".

У тому періоді Пегі став знову християнином, покищо тільки в думці і почутті, а не через чистий акт віри. Це прийде згодом, коли переможений ласкою і залитий сльозами, він визнає віру.

Нові перспективи праці розгортаються перед Пегі, коли він основує видавництво, друкарню і „Двотижневі Зшитки". На ньому лежало все. Він писав, замовляв статті, читав авторські рукописи, робив коректу, складав черенки і разом із тим провадив фінансові справи. Ті останні були теж найбільшими труднощами видавництва і Пегі розпучливо боровся, щоб вдержати „Зшитки", які не мали широкого збуту, бо призначені для еліти чистого, духового соціалізму, мали тільки 1.500 передплатників.

На той час припадають теж його гіркі розчарування. Одна річ мрії, інша річ нага реальність. Ця остання пригноблювала його. Мілітаризм і клерикалізм були переможені, але сподівана правда і справедливість не прийшли. Побідна партія стала такою ж, як інші, „така ж вульгарна, така ж фальшива". На місце прогнаної метафізики, вона впровадила свою. Професійні політики вбили містицизм нового руху. І навіть для багатьох передплатників журналу його становище було за містичне для їх переконань. У статтях Пегі вони відчували релігійне надхнення і вони перестали передплачувати.

У 1908 людина, що була приятелем Пегі від молодости і яка поділяла його погляди, Льюте, професор університету, відвідав його і ось слідує те, що він сам описав: „Я знайшов Пегі в ліжку, вичерпаного і хворого. Весь цей страшний тягар, що він, не зігнувшись, ніс на собі продовж двадцяти літ, укінці видавив його. Він розказував про свої журби, втомленість, про тугу за

спочинком, за малою клясою філософії в якійсь школі, деś оподалік, де без перешкод і турбот, він вкінці зміг би випродукувати те, що він носить у собі... В одному моменті він підніс голову і спираючись на лікті сказав із сльозами в очах: „Я маю щось більше сказати Тобі... Я віднайшов знову мою віру... Я став католиком”. Було так наче великий шторм любови змів мене, я вчув, як моє серце розтає, і з гарячими сльозами, з головою в долонях я сказав: „О так старий друже, з нами усіма те саме”. З нами всіма те саме. Що казало мені промовити це, коли перед хвилиною ще я був невіруючий? Що за повільний, тьмянний, глибокий принцип тут діяв? У тім моменті я відчув, що я став християнином”. Не забувати треба, що Льотте був завзятий атеїст. Його не зм'ягчили ні смерть доньки, ні смерть дружини, що в короткій відстані слідували одна по одній. Син повістяр Баумана, юнак, якого Льотте любив, як рідного брата, умираючи, на смертній постелі просив: „Льотте, стань на коліна, перехрестися і обіцяй, що навернешся”. Але Льотте був незрушним. Пегі без прохання досягнув його навернення, повне і безпосереднє. У „Бюлетені католицьких, університетських професорів” він виступає як нездоланий апостол суворо католицького і євхаристійного життя.

Але темперамент Пегі був іншим від Льотте і для нього щойно тепер починаються правдиві душевні страждання, справжня драма дужання Пегі з Христом. Те, за що змагався Пегі з Христом, це було пекло. Він хотів спасіння для всіх; його душа корчилася, коли він думав про проблему мук у найскрайнішій формі, про муки вічного погублення, про вічність мук у пеклі. „Ми мусимо бути спасенні всі разом” — ця ідея людської солідарності, що була ідеєю Пегі від самого початку, знаходить свій вислів у його „Le Mystere de la Charite de Jeanne d'Ark”, другим виданні його першої „Jeanne d'Ark”, де порожні місця були тепер виповнені. На перших сторінках тієї драми знаходимо найбільш особисті й найінтимніші думки Пегі: „Ми мусимо бути спасенні разом, всі. Ми мусимо прийти до Бога разом. Разом ми мусимо вернутись у дім Батька. Ми мусимо теж думати трохи про інших, і ми мусимо працювати для інших. Що сказав би Бог до нас, якщо б хтось із нас прийшов до Нього без інших... Якщо для того, щоб врятувати — каже Жанна — від вічного вогню тіла погублених, що розпачають у своїх тортурах, я мушу віддати моє власне тіло вічному вогневі, тоді, о Боже, кинь мене в вічний вогонь. Якщо для того, щоб рятувати погублені душі від тортур вічного прогнання від Тебе, душі, що терплять в їхньому вигнанні, якщо для того я маю посвятити свою душу вічному вигнанню, тоді, о Боже, хай вічне прогнання буде моєю долею”.

Свою віру брав Пегі серйозно, а та віра вчила про реальність пекла і його тортури були тимбільш, що пекло загрожувало його найдорожчим. Його дружина була невіруюча, його діти були неохрещені. Його переконування не помагали і він був у

розпуці. (По його смерті, його дружина сама, без зовнішнього впливу навернулась і охрестила дітей). І мав він теж приятелів. Скільки шляхетних душ знаходив він між протестантами, євреями, вільнодумцями? Що станеться з ними? Мав він спасати тільки себе і залишити інших?

Жанна, а з нею Пегі вкінці розуміють, що єдиним світлом у лабіринті нерозв'язаної проблеми спасення і погублення є безумовна віра в Божу любов і що містерія любови — це єдина сила, що здобуває пекло. Пегі, самотній борець, з незламним героїзмом віддається зглибленню серця і поринає щораз глибше в суть християнства. Про його дар духового вглиблення ніхто інший як Бергсон пише: „У нього був чудесний дар ступати поза матеріальність буття, йти поза нього і продіставатися до душі. Так він знав мої найсекретніші думки, такі, яких я ніколи не висловив, такі, які я бажав би був висловити". Це зглиблення серця є видне в його поезії містерій, яких деякі зразки зачисляють до найкращого у французькій поезії. На два роки перед своєю смертю, Пегі писав до Льотте: „Мій старий друже, я став іншою людиною, протягом тих двох літ. Я терпів і я молився так багато. Я став зовсім новою людиною... Так, я живу без Найсвятіших Тайн. Це звага, це ризик. Але я маю безліч ласк, обильність непонятних ласк". Пегі знав дороги, якими ходить ласка і тому він міг написати ті прегарні слова про неї: „Ласка є підступно прихована. Вона то скручується, то несподівано виринає... Людину, що Бог хоче, Він її дістане. Коли Ласка не приходить прямо, вона приходить косо. Коли вона не приходить з правої, вона прийде з лівої сторони. Коли вона не входить просто, вона входить вгнуто, коли не вгнуто, тоді переламано. Коли вона не приходить з гори, вона прийде з долини; коли вона не приходить з центру, вона прийде з окраїн... Коли вона не приходить як ручай, що журчить, вона може, як скоч, прийти як краплі води, що слезять із-під греблі Льоари... Очевидно, модерний світ зробив усе можливе, щоб проскрибувати християнство, щоб позбутися всієї субстанції, кожного атома, всякого сліду християнства. Але коли я зловлю вид якогось непереможного, незатопного, непонятного християнства, як воно добувається десь із низу, як воно виповзає з оточення, як воно виповзає з усіх місць довкола, чи маю я тоді втратити шанс повітати його, саме тому, що мені не вдалось вирахувати звідкіля воно прийде?... Де є написано, що Бог залишить людину в грісі?"

Яка переміна! Пегі переміг те, що йому закидали, коли він карався в тортурах своєї найтяжчої духової кризи: брак довіря до Бога. Так могла писати вже людина, що з дитячим довірям спочивала в люблячих долонях Бога. В його душу ступив спокій. І з тим спокоєм він пішов на фронт у серпні 1914 року. У нього було передчуття, що це його остання війна. З його листа до сестри Марітена довідуємось, що в день Успення Пречистої Діви він пішов на Богослужбу, першу і останню в його житті. 4 серпня він провів ніч, прикрашуючи цвітами престіл Бого-

БЛАТНИЙ СВІТ

За дозволом видавництва „Орлик” передруковуємо уривок одного розділу книжки А. Білинського п. з. „В концтаборах СРСР” 1944-1955. Це фрагменти, що дають яскравий образ диктатури насильства, характеристичної для комуністичної держави і так само характеристичної для „блатного світу” злочинців, які в своїх межах повторяють практики совєтської апаратури.

Ген. О. Греков, сам довголітній засланець, пише в передмові про ті спомини: „Всебічно... зарисовані закулісні сторінки підрадянського побуту і злочинів урядових чинників по в'язницях і концтаборах за сталінської доби. Як живий свідок усього наведеного в книзі, можу без вагань підтвердити глибоку правдивість описів”.

Книжка видана, як зазначено у вступі, за допомогою Екссцеленції Архiepіскопа Кир Івана Бучка і д-ра Томи Лапичака (Чикаго).

В Горкім ми затрималися тільки одну добу, і пройшовши лікарський огляд, за яким майже в кожного політичного в'язня ствердили дистрофію, а у мене oprіч того килу, яку я „заробив” на роботі в шахті, ми рушили на другий день у далеку дорогу в напрямі на Кіров.

По дорозі зрозумів я, що таке „блатні”. Це професійні злодії й бандити, які на волі займалися своїм ремеслом, а в таборі почували себе королями. Етика блат-

них має специфіку, порівнюючи з етикою європейських злодіїв, які займаються тільки крадіжкою і ошуканством та ніколи не вбивають свої жертви. Це просто люди, що хочуть жити з чужого добра. В СРСР нічого подібного немає. Блатні — елемент, який ніколи не рахується з життям людини. Вони не заважаються вас вбити, щоб здерти останню одежку. Це люди взагалі без всякої етики. Коли я ще до війни зачитувався творами Достоєвського,

родини в опущеному монастирі, де його відділ розквартирувався. Наступного дня поручник Пері повів свій відділ в атаку. Вояки бігли кілька метрів вперед, а потім залягали, щоб стріляти за відступаючими вже німцями. Але Пері не лягав. Живим прицілом стояв він в блискучому сонці, закликаючи своїх вояків стріляти, а тоді побіг вперед, щоб їх вести. На нього гукали, щоб він лягав, але він далі завзивав їх не переставати стріляти. Куля вдарила його в чоло і він із стогоном впав на землю, в час як його люди бігли до перемоги.

„Блаженні ті, що впали у битвах великих (Поляглі на полі в обличчя Бога), Блаженні ті, що впали у правих боях, (Блаженна та пшениця, що її доспілу в снопах зібрали)”. Так писав пророко Пері в 1913 році.

О. Мар.

то був гадки, що типи його романів нереалістичні. В дійсності я переконався, що навпаки — типи Достоевського глибоко реалістичні. В блатній світі зараховуються вони до другого і до третього ступня. Мабуть безшабашні і брутальні методи правління радянської влади породили брутальність цих злочинців. Вони добрі учні радянських інструкторів. Не підлягає сумнівові, що блатні — це соціальне нещастя, яке нероздільно пов'язане з підрадянською дійсністю. Воно жакливе ще й тим, що виступає в масових формах. Початок становлять одначе соціальні злидині. Некваліфікована людина не має можливості чесно прожити. Вона мусить ще збагачуватися якимсь незаконним способом. А хто раз засмакував, що жити незаконним способом легше, — по тому шляху продовжує йти далі. Якщо молода людина, звихнувши випадково ногу на нечесній життї попадає в табір, виходить звідти через кілька років зі звихнутою душею. А що судимість в її паспорті вже відмічена, їй важко влаштуватися на підходящу роботу. І так пропадають люди, які в інших умовах були би чесними і корисними громадянами. Повний етичний нігілізм — це загальна прикмета блатного світу.

Зате внутрі між собою вони зв'язані незвичайно сильною дисципліною. Вони творять своєрідну організацію-орден. Найкраще заняття у них — це гра в карти. Грають на що попаде: на гроші, на одяг, а то навіть і на життя людей. Коли запало рішення ватажків вбити з певних, оправданих блатною етикою, мотивів якусь особу, то гра в карти дуже часто має вирішити, хто із блатних має виконати присуд, тобто ножем її зарізати. Хто із блатних, програвши в карти, не розплатиться, той провинюється проти „воровських“ (злочинських) законів і тоді проти нього самого за-

стосовують санкції, включно до вбивства. Між блатними панує дуже велика дружба. Якщо товаришеві треба помощи, то немає жертви, яка була би важка, а то й неможлива. Справа не тільки в матеріальній підмозі, але й коли йдеться про вихід з трудних життєвих ситуацій, включно до врятування життя і свободи другому блатному. В блатному світі панує сувора гієрархія: є блатний молодняк, є старші блатні, а над усіма в кожному таборі стоїть один ватажок. Його воля — це воля короля. Одним з „воровських законів“ була заборона працювати в таборі. В різні часи цього закону більш або менш твердо дотримувалося. Останніми часами, коли режим у відношенні до них дуже загострився, вони зміяжили це своє принципове ставлення. Раніше вони принципово не виходили на роботу, а коли були до того змушені, то вийшовши із табору, ніколи і лопати в руки не брали, а від бригадира своєї бригади вимагали так писати проценти, щоб для них теж було написано, скільки потрібно. Якщо ні — з бригадиром могло бути погано.

Блатні ватажки живуть у концтаборах прекрасно. На заможніших в'язнів вони накладають „контрибуцію“. Молодші стежать за тим, хто із таборян одержує з дому продуктів пакунки, а тоді використовують всяку нагоду, щоб таких пограбувати. Коли попадають на людину, яку легко залаяти, то вони входять у всякі приватно-матеріальні її справи і диктують, яку частину із продуктивних пакунків вона повинна залишити для себе, а яку віддавати їм. Блатні при тому поступають „політично“: вони не нищать своєї жертви, бо дійшло би скоро до відомо начальства, та й прибутки їхні зменшилися б. Вони її експлуатують, а то навіть в заміну за податливість своєї жертви стараються дати їй піддержку при влаштуванні на вигідну роботу у та-

борі. Цю джентльменську рису блатних завважили жида і навмисне робили заходи, щоби за оплату здобути собі їхню підтримку. Тоді вони були певні, що ніхто їм в таборі ніякого зла не зробить.

Після війни розквітлися блатні на дві партії. Одні ради кращого існування йшли на співпрацю з таборовою адміністрацією. Вони ставали нарядчиками (вели контролю виходів на роботу), бригадирами, днівальними (послугачами) кабінетів начальників, ізоляторів і т. п., виконуючи при тому функції стукачів (донощиків) і займаючись далі своєю бандитською роботою. Такою поведінкою вони порушували „воровську конституцію” і виключалися із раклівських партій. Їм присвоєно назву: „сука”. (Говорили в поточній мові: „він був злодієм, а потім зсучився”). Зі страху перед репресіями іншої партії, вони зорганізували власну групу, до якої прикннули й такі ракли, які порушували злодійські закони, хочби не розплатившись за гру в карти. Так виникла партія сук. Між обома партіями, раклів і сук, точиться весь час, аж до сьогоднішнього дня, безпощадна боротьба. Було враження, що одні других хочуть фізично винищити, тобто вирізати. І хоч тактика по відношенні до неблатного світу, тобто „мужиків”, і в одних і в других різнилася, однак і суки по відношенні до таборової адміністрації змінюли свою тактику, тому що адміністрація не захотіла з ними співпрацювати. Обидві партії з їхнім крайньо ворожим ставленням і старими методами взаємного винищування залишилися. Кожний з ворів чи сук живе в постійній небезпеці, що може бути зарізаний. Щоб уникнути кривавих інцидентів, адміністрація почала їх приміщувати в різних таборах, як, зрештою, і по окремих камерах в пересильних в'язницях. Свідомість що кожен з них мусить жити в „босвій” готовості, штовхала їх

постійно шукати способів озброєння ножами і так їх ховати, щоб в кожний момент можна було їх мати під руками, а водночас щоб наглядачі не змогли їх знайти. Вони використовували кожен нагоду, щоб винищувати своїх супротивників, бо хто поблажливий, противник його знищить. Тому часті були випадки, коли ті, які мали перевагу, нападали на барак чи камеру, де були їхні супротивники в меншості. Починався стан облоги, який часом кінчався різаниною.

Пригадую собі побут в пересильній тюрмі в Решотах (за Красноярським) влітку 1955 року, напередодні репатріації. В нашому бараці, де було сім камер, в одній були злодюги. Їх було туди нещодавно привезено, щоб відправити в якийсь табір. В камерах, де сиділи чужинці, призначені для репатріації, була порівняльна свобода. Наші камери були майже увесь час відкриті, нам дозволялося прохажуватися по дворі, навіть часом грати у м'яча тощо. Зате злочинці були замкнені у своїй камері майже цілий день. За тюремним двором на віддалі яких ста метрів містився, відгороджений високим дощаним парканом, ще один барак, в котрому проживали суки. Сук було досить багато. Якимсь чином вони довідалися, що в одну з камер нашого бараку прибули злодії. Одного разу з того бараку в лазню проходило біля п'ятнадцять сук. Вони використали момент, коли ворота були відкриті, увірвалися в нашу зону і почали облогу п'ятої камери. Дехто з них мав при собі гострі знаряддя, а інші — кому що попало під руки. Служба нагляду виявилася безсилою будь-що зробити, бо складалася всього з кількох наглядачів на чолі з таборовим керівництвом, а зовнішня сторожа, тобто внутрішнє військо МВД, підлягає власному командуванню і має право заходити в зону тільки то-

ді, коли їхнє командування дасть виразний наказ. Звичайно, в цьому випадку, служба нагляду, не маючи зброї, не була в силі щось вдіяти самостійно і тому начальник в'язниці звернувся до коменданта зовнішньої сторожі, щоб він наказав воякам увійти в табір (без зброї). Тим часом облога камери продовжувалася. Суки, не зумівши виламати дверей, вирішили атакувати свого ворога з горища. Вони зачали вже підважувати бальки, коли в табір вступили салдати. Настало „перемір'я”. Вояки відкрили камеру злочинців, вивівши їх на вахту, а сукам звелили забиратися у свій барак. Злодюги були жакливо за порошені сміттям з розвалені стелі, один із них був навіть поранений. Суки з обличчям переможців поверталися до свого бараку. І все б закінчилося спокійно, бо проти охорони ніхто з них і не думав виступати, якщо б не те, що котрийсь із салдатів ударив кием по спині одного з сук. Це стало ніби гаслом для загального вибуху сук. І тоді ми побачили, як не зважаючи на те, що в кожного вояка була в руці лома, суки майже з голими руками прогнали з тридцяті салдат, змусивши їх ганебно відступити поза зону. З „вишок” відкрили тоді вогонь, в наслідок чого один з сук був забитий. Подібні сцени таки на тіжє пересилці доводилося переживати частіше.

Блатні в загальному нарід відважний. Коли адміністрація збирається відправляти кого-небудь із них в табір, де йому грозить небезпека, він бритвочкою або ножем поріже собі живіт і груди (це я бачив на власні очі), або залле собі очі хемічним чорнилом, — в наслідок чого його кладуть в лікарню й він залишається в таборі.

Блатні знамениті дипломати. Коли блатний бачить, що перевага на його боці, він брутальний. Коли ж навпаки, видно, що силою нічого не відієш (це, голов-

ним чином, по відношенні до адміністрації), а хочеться оминути неприємностей, — він прикидається м'яким, як гума, і найнеймовірніша брехня виливається з його уст, як найчистіша правда. Це ще одна їхня схожість з радянською дипломатією...

„Модус вивенді” з блатними з-посеред усього населення таборів знайшли найшвидше мабуть західні українці. Вони відразу зрозуміли, що без колективної і твердої оборони тут не обійдеться, і в таборах, де вони творили значнішу групу, діяльність блатних було обмежено. Коли останні не хотіли помиритися, то виникали криваві бійки, які переважно кінчилися масакрою блатних.

Подібно до політики, коли в одній партії постає розлам, то з бігом часу диференціація поширюється далі. Із двох груп злодюг і сук пізніше відділилися інші: виникли „фракції” т. зв. „махнівці”, „мужиків ломом підперезаних” і ін. Це були вже менші групи. Я поцікавився, чому одна з них зве себе махнівцями. Один прихильник тієї групи мені пояснив, що під час громадянської війни гарцювали загони анархіста Махна, який поширював гасло: бий червоних, поки не побіліють, і бий білих, поки не почервоніють. Аналогічно й вони виступають проти злодіїв і проти сук...

Після короткого нарису про радянський блатний світ знову повертаюся до моєї подорожі на Воркуту. В столипінськмі вагоні, яким ми їхали, ті бандити діяли особливими методами. Це були часи, коли буханець хліба йшов на вагу золота. Серед в'язнів нашого етапу були деякі, які мали на собі або в підручній мішку кращу одєжу. Коли в них було щось з продуктів, бандити безцеремонно забирали й пожирали. Всякий спротив був неможливий: ми всі були дистрофіки, а вони вигодувані, як пацюки, з атлетичними поставами. Пограбовані

то до опанування світу комунізмом, залишилася та сама.

На такому тлі появу праці Григорія Костюка про роки сталінського терору в Україні треба вважати дуже на часі й щиро привітати. Студія під назвою „Stalinist Rule in the Ukraine” — A Study of the Decade of Mass Terror (1929-1939) вийшла в трьох видавництвах: Фр. Прегера в Нью-Йорку, Стівенса й Синів в Лондоні та Інституту Вивчення у Мюнхені.

Проф. Джон С. Решетар мол. лише в своїй передмові до праці

„САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ” ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ

Ivan Bagrianu

LE JARDIN DE GETHSEMANI

Roman traduit de l'Ukrainian
par G. Alexinsky

Les maitres etrangers

B-vo „Nouvelles Editions Latins”,
Париж.

Думку перекладу відомого роману відомого українського письменника піддав ще Володимир Винниченко 1950 року. „Прометей” з 27 квітня друкує листа В. Винниченка до І. Багряного, писаного під враженням прочитаної книжки. Ось його уривки: „Велике спасибі Вам за присилку книги і за книгу. Вона — великий, вопіючий і страшний документ. Про неї можна говорити книгами і, мабуть, чулі люди будуть так говорити... Чи робиться кимнебудь щонебудь для оголошення цього документу перед світовою opinio? Чи робляться заходи про переклад її на чужинні мови?... Чи маєте Ви перекладачів на французьку мову? Чи маєте когонебудь у Франції, хто міг би зайнятися цією справою?... Я зроблю все що сила моя буде для Вашої великої книги і для істини”.

Костюка: „Усмішки, улецування та більш гнучка, але не менш врахована, політика наслідників Сталіна привели до зрозумілої, хоч сумнівної, тенденції серед деяких кіл відложити сталінізм до історичного ящика на сміття й дивитися на нього як на тимчасове помилкове явище російської політичної сцени. Та якщо воно й правда, що остаточний осуд мусить почекаати на майбутній розвиток Комуністичної Партії СС-СР, її політика й мета можуть бути повністю оцінені і відповідь на те питання можна отримати тільки при дбайливому порівнянні з усіма аспектами сталінізму. Тому то студія про чверть століття советського режиму від 1928 до 1953, що став синонімімним із іменем померлого диктатора, не має чисто історичного значення, бо вона дає необхідне мірило для визначення ступня, до якого наслідники Сталіна дійсно зірвали чи не зірвали з своїм померлим ментором, затримуючи в дечому його політику і практику, покидаючи або змінюючи її в іншому”.

„Потреба продовжати розуміння сталінізму — каже далі Решетар — робить студію Григорія Костюка про сталінське правління в Українській ССР вітаним внеском до існуючої літератури про цей вітальний період”.

Це погляд і думки, з якими не можна не погодитися, коли ще й приймемо до уваги, що праці неукраїнських авторів часто не добачують проблеми поневолених неросійських народів ССРСР, обмежуючись до проблем самої Москви.

Праця складається з двох частин — про „Сталінський централізм й Україну”, пляни Сталіна та призначення Павла Постишева для їх переведення в життя та — про „Консолідацію Сталінізму в Україні” із упадком Постишева та приходом до влади в Україні Микити Хрущова. Вона сперта перекладом на джерельному матеріалі

— сучасних офіційних публікаціях книжкових і пресових, що збереглися у вільному світі, бо в СРСР вони зняті з обігу, але й також на особистих переживаннях й помічаннях та на свідченнях учасників подій, яким вдалося ці часи пережити. Тому маємо докладно представлену боротьбу режиму проти всіх проявів українського життя — терор проти української провідної верстви й українських інтелектуалів у ділянках політики, літератури й мистецтва, театру, науки, зокрема іс-

торії й мовознавства, тощо, — трагедію українських національних комуністів Скрипника, Любченка й інших, перелік всіх українських дійсних і здогадних змов проти режиму і зв'язаних із ним судових процесів.

Коли завданням української еміграції є відкривати очі світу на те, що діялося і діється в окупованій Україні, то праця Григорія Костюка поважно причинюється до виконання цього завдання.

К. Паньківський

„ЛИС МИКИТА” І. ФРАНКА

Хтось то писав, що Іван Франко міг стати українським Гете, коли б не трагічне його життя. Франко мав життя одне з найважчих, а й недуга загнала його передчасно в могилу.

Та Франко, хоча не осягнув Гетових висот, все таки під одним оглядом навіть перевищив його. Маю тут на думці опрацювання обома авторами „Лиса Микити”. Мабуть твір Гете „Райнеке Лис” звернув увагу Франка на цю тему. Історія „Лиса Микити” довша. Його початків дошукуються у французьких середньовічних манастирях. Згодом тему перейняли світські письменники. Важніші для розвою цієї теми дати такі: 940, 1152, 1180, 1250, 1375, 1479, 1498. Дати 1250 і 1498 означають важливіші ступні викінчення. Твір німецькою мовою з р. 1498 перевидав Годшед в половині 18. століття, модернізуючи мову. На це видання Годшеда звернено увагу Гете, який пізніше писав, що втішився твором як дитина.

З перервами працював Гете над цим твором кілька літ. В своїм виданні покористувався гексаметром, переймаючи текст майже слово за словом із Годшедового видання. Франко аж дивувався, що Гете так невільничо придержувався тексту. Тільки в осьмій

пісні подав Гете власний погляд, а саме, що не походження, але діяння-чин вирішні для оцінки людини. Цим Гете випереджував погляди новітньої демократії. Є ще в пісні думки Гете, що ними він осуджував всякий тоталітаризм. Знаменне, що Гете, будучи у свого зверхника-князя якийсь час президентом Найвищої Приватної Ради, а потім директором його театру, вважав за відповідне популяризувати „Лиса” серед власної суспільності, популяризувати твір повний іронії, що не вкладається в придворну атмосферу.

Франко, спираючись на ті самі джерела, що й Гете, дав український національний твір. Він застосував у поемі народні ритми, т. зв. „козачкові”, які більш гармонізують із гумористичним змістом твору ніж гексаметр. У Франковому творі є ще багато висловів, взятих із української народної творчості. Франко ще й припустив — як це він також зробив у „Дон Кіхоті” Сервантеса — вістря проти поведінки деяких священиків.

„Лис Микита” Івана Франка мав стати парадником для простолюдини в її боротьбі соціальної і національної. Мав також учити берегтись, щоб не потрапити у власні сіті. Це стара тема, до якої належать і мотиви Конрада Валленрода. Коли застановляємось над

цією справою, то хоч українців називають „хитрими малоросами", то ця назва не відповідає дійсності. Українець звичайно зустрічав і зустрічає світ з наивною отвертістю. Цієї отвертості немає ні в американців, ні в англійців, німців чи чехів. Українцям треба достосуватися до світу. І Франко саме вимагав іншого типу людини, щоб могли вдержатися у ворожому середовищі.

Середньовічний твір про „Лиса Микиту", в який увійшли складники французький, флямандський і німецький, має глибше підложжя, вказуючи на світ заповнений лисами - микитами. Іван Франко, даючи середньовічне оповідання у власному опрацюванні, виграв у порівнянні з великим Гете.

Вол. Безущко

У 20-ЛІТТЯ СМЕРТИ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Богдан Лепкий помер у липні 1941 року і цю втрату хочемо пригадати.

Хто з ним стрінувся, виносив якнайкраще враження. Знаменне, що він завжди мав час для відвідувачів, хоч насправді свободного часу було у нього мало і він надробляв прогалині години ночами. А мав він таких відвідувачів як Федір Вовк, Михайло Коцюбинський, В'ячеслав Липинський, Олекса Новаківський, Василь Стефаник і багато інших письменників, малярів, суспільних діячів, також чужинців, а вже найбільше студентів.

Івана Франка пізнав Лепкий у батьківському домі. Батько Богдана, католицький священник, віддав шану Франкові, святкуючи з українською громадою 25-літній ювілей письменницької праці Франка.

Богдан Лепкий має свою цінну сторінку в українській поезії, але також в оповіданнях, з яких чимало перекладено на польську,

чеську й німецьку мови. Лепкий написав також ряд повістей, з яких трилогія „Мазепа" найбільш відома. Герої твору: Іван Мазепа і Мотря. Чи ж Лепкий не був змушений ціле життя хитрити, щоб вдержатися і працювати в чужому середовищі, в Кракові, для української культури! А Мотря ма-

З кінцем червня появиться нова книжка

С. ГОРДИНСЬКОГО:
ПОЕТИ ЗАХОДУ

Ця книжка приносить вибір 60 перекладених поезій 24 авторів — римських, італійських, французьких, англійських, німецьких, польських, між ними шедеври світової поезії таких поетів як Війон, Мікельанджельо, Гюґо, Бодлер, Верґарн, Шекспір (сонети), Байрон, Е. А. По, Вітмен, Гете, Шіллер, Словацький і ін.

Люксусове видання в твердій оправі. 136 сторінок тексту. — Ціна 3.00 дол. з пересилкою. — Невеликий наклад.

Замовляти через наше видавництво.

буть зображує його незрадну тугу за красою, любов'ю. Проблемою Мазепи Лепкий був зайнятий чи не 25 років. Не-військовик, він дав одні з кращих військових картин української літератури, описуючи облогу Батурина. В творі виступає ряд живих постатей. Та про повісті Лепкого взагалі можна сказати, що на їхню користь вийшло б, коли б автор обмежив кількість задля поглиблення якості. Проза Лепкого ще чекає свого коментатора.

Лепкий був ще видатним літературним критиком: письменник писав про інших письменників.

Обмежуся тут згадкою про його п'ятитомове видання творів Тараса Шевченка, в якому він дав довшу студію про Шевченка. Важливе тут те, що поет і маляр писав про поета і маляра.

Вкінці Лепкий був визначним українським емігрантом, що май-

же половину свого віку перебував поза рідним краєм, у Кракові й у Німеччині. Він не під одним оглядом може бути зразком для суцільної численної української еміграції.

Вол. Безушко

ЕПІЛОГ І ПРОЛОГ

Минулого року, в „Листах до Приятелів”, друкувалась розмова-дискусія між д-ром Андрієм Білинським (Мюнхен) і д-ром Томою Лапичаком (Чикаго). За кожним разом їх статті попереджались редакційними впровідними поясненнями. Більший відгук знайшли або спротив зустріли: — останні статті А. Білинського з листопадового числа журналу і Т. Лапичака з грудневого, і так само ті редакційні вступи, над чим зупинялися ми в двох перших числах „Листів” за цей рік. Тепер варто зробити ще загальні зауваження, бо наш журнал пробуватиме дати початок новим дискусіям з різних ділянок культури і політики. Тож такі зауваження можуть мати і деяке практичне значення.

Вже переведена, і будучі дискусії мали б завданням пригадати суспільству і відновити те, що в наші тяжкі і духово не дуже високі 30-ті, 40-ві, 50-ті роки призабулось, а навіть свідомо усувалось з нашої свідомості, а саме, що різниці думок, різноманітність поглядів, їх зударі, суперечності — не означають слабости чи розгублености суспільства, але навпаки його здоров'я й багатство. бо тією різноманітністю думок, по-но пробус схопити різноманітність буття: світу й життя. Отож носії різноманітності, представники різних поглядів, інтелектуалісти, не мусять і не повинні дивитись одне на одне як на суперників, навіть супротивників, ворогів, яких ко-

нечно треба ослабити, принизити, знищити в очах суспільства, але навпаки, повинні дивитись на них як на товаришів спільної мандрівки до однієї мети: — з різних сторін приближатись до схоплення мислю різноманітності речей і дій, і так приближатись коли не до розуміння, то хоч до відчуття глужду власного існування.

Зачасто мішаємо дискусію, спільне шукання духового самоутвердження, шукання правди, в якому суддею є власна інтелектуальна совість і совість людей, що з нами думають, — зачасто мішаємо таку дискусію з полемікою, яка має метою здобути вплив на маси в ім'я якихсь політичних чи економічних цілей; мішаємо з полемікою в боротьбі за владу не в духові, але над масами, до яких промовляється не так розумовими аргументами, як емоціонально скерованими, ефектовними підходами.

Це перше непорозуміння в наших дискусіях і така полемічна настанова яскраво виявилась у відгуках на минулорічну дискусію переведену в нашому журналі. Це ж упродовж кількох місяців автори порушували актуальні й цікаві питання зудару індивіда з тотальною, державною потворою, питання можливости боротьби індивіда з тоталізмом у советських умовах. Люди між собою починали говорити про ті речі, але преса не вважала корисною річчю включитись і поглиблювати роздуми на ці теми. Так проб-

леми спливали по свідомості без глибших слідів, як спливає весняний дощ по мощеній вулиці. Аж коли знайшлась думка, яка особливо надавалась до полемічного вжитку, преса оживилась.

Таку не дискусійну, а полемічну настанову можемо завважувати при різних нагодах. Є люди, що вперше зустрінувши якусь особу, бачать і сприймають цілість появи, а потім аналізують той образ цілості і усвідомлюють собі, які були очі, якого кольору волосся, в тієї щойно зустрінутої людини. Інші ж не бачать цілої людини, зате зразу схоплюють то її кульгавість, то косоокість, то попламлене вбрання і т. п. Це сила і це одночасно слабкість карикатуриста...

Такі два підходи можливі і в відношенні до чужих думок висловлених у статті чи доповіді. І оба підходи трапляються в одній і тій самій людині залежно від обставин. Напр. хтось іде на доповідь, знаючи, що після неї дискусії не буде. Тоді він слухає отвертою душею, сприймає думки як органічні частини цілості, і аж згодом аналізуючи відділяє те, з чим погоджується, від того, що не згідне з його переконанням. Така постава це передумова справді доброї дискусії.

А тепер інший випадок: — згоди повідомлено, що після доповіді буде дискусія. Зразу, навіть оком, спостерігаєте зміну клімату. Люди готовляться до бою. Думки, що їм відповідають, залишаються без особливої уваги, тільки коли трапляється у доповідача слабше місце, чи місце, що виглядає слабшим, воно зараз утверджується в пам'яті, іноді й назапері, щоб у дискусії впертись у нього, показати свою вищість, збити противника. Це вже не так сприймання, як підготовка до атаки, постава змагунів, які пильно стежать за кожним хибним поворотом противника, — це постава

дипломатів у холодній війні, які приглядаються до кожного нюансу в словах противника, щоб знайти якусь незручність і використати її. Це клімат холодної війни між доповідачем і слухачем, що готується не до дискусії, а до полеміки.

Характеристичними для дискусії є спокій і видержка, для полеміки поспіх, воєнне темпо. І це виявилось у реакціях на листопадову статтю д-ра Білінського. У впроваді до неї було виразно написано, що в наступному числі буде відповідь. Але полемісти не мали терпеливості. Вони не чекали, але зразу ж почали атаку, добачуючи в дискусійних думках автора статті радикальний зворот у думках журналу і людей, що зближені до нього.

Тут підходимо до другого прикрого непорозуміння. Говоримо про свободу думки, слова, преси, але та свобода виглядає у нас трохи не так, як у світі. В величезній більшості наші газети і журнали залежні від церковних, асекураційних і політично партійних організацій. Це ще в порядку. Так буває і в світі. Але як розумімо свободу думки і слова в тих пресових органах? Як виглядає вона у інших, і як у нас? Для прикладу візьмемо виразно партійний, великий часопис „Нью-Йорк Геральд Трібюн". Це орган республіканський, хай не офіційний. Він минулого року заявився за кандидатуру Ніксона на президента ЗДА. Але його коломністи - коментатори заступали різні погляди. Два, може найбільш впливові, Ліпмен і Елсон, пропагували кандидатуру Кеннеді. Нікому в думку не приходило заперечувати право тих відомих публіцистів мати погляд незгідний з поглядом редакції, ніхто не пробував замикаати їм уста. І так само нікому не приходило на гадку підозрівати газету, неначе вона змінила фронт.

А як у нас? Можете вісім років виразно заявляти, на яких позиціях стоїть журнал, вистачить одна, і то згорі названа дискусійною, стаття автора, якого думки не покриваються з думками редакції, і вже зараз підозрівають, що журнал і ближчі до нього і далші від нього кола змінюють орієнтацію. Зникає автор дискусійної статті, на фронті і під атакою залишається журнал і його редактор. Свобода особистої думки стає тільки словом без змісту... Коли в умовах тоталітарної диктатури все підлегле одній руці, і кожен пресовий орган тільки повторяє і розробляє накази тієї руки, то це звичайна для нас річ. Але чому ми мали б брати приклад із тих зразків, від яких ми втекли за ріки і гори, за океан, а не брати прикладу від справді віЛЬНОЇ європейської й американської преси — це досить незрозуміле.

І ще одне хотіли б ми відмітити,

на що натякали перед хвилиною. Дискусія заторкнула багато проблем, які надавались до роздумів і які могли б збагатити і поглибити тематику нашої преси, отже й нашої свідомости. Ми вже називали одну з таких проблем, а саме: індивіда в тиску державного Левіятана і пасивний бодай спротив того ж індивіда. Преса не підхопила тих проблем. Аж як трапилось питання, що запахло нашою щоденною журналістичною юшкою, зараз почалась — щоб ужити відомого колись для таких речей слова — почалась „гамаксоїка” в розмовах, листах, пресі. Знак, як тяжко нам виходити з наших засиджених духових кімнат...

Це епілог до минулорічної дискусії, що може бути прологом до нових, будучих дискусій, до яких щиро запрошуємо нашу поважну пресу.

М. Ш.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

монументальний твір НТШ (Європа)

Чи цього року чи пізніше Ви набудете **Енциклопедію Українознавства**. Без неї не зможе обійтись ніяка інтелігентна українська родина. — Але замовляючи її тепер

- Ви користаєте з нижчої, передплатної ціни: за шість грубих, ілюстрованих томів у полотняній оправі — 50.00 дол., в півшкіряній оправі — 60.00 дол., які можна сплачувати малими, догідними ратами. Після появи 4-го тому ціна виноситься — 75.00 дол., а після появи цілості — 90.00 дол.
 - Ви допомагаєте завершити цю велику, збірну працю наших учених, і то в час найбільшої потреби, коли окупант докладає всіх зусиль, щоб правду про Україну сфальшувати перед світом своєю Українською Радянською Енциклопедією.
- Вже вийшов і розсилається 3-ій том Словникової (гаслової) ЕУ. Перше, т. зв. статтейне видання ЕУ в трьох томах уже на вичерпанні. Її ціна тепер 60.00 дол.

За інформаціями і з виплатами прохають звертатись:

в ЗДА — М. Shlemkevych, 916 Monroe Ave, Elizabeth, N. J.

в Канаді — R. Holod, 38 Halford Ave, Toronto 9, Ont.

Заклик до живих

СПРАВИ ПУБЛІЦИСТИЧНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ

„НЕТЕРПІЛЯЧЕ ЧЕКАННЯ“

(Уривки з листа)

...Ваш проєкт Публіцистично-наукового Інституту... дійшов до найдалших закутин, до тих українських садіб, які відійшли від „нашого міста“, вибрали самоту і... чекання на „наше спасіння“ пасивно.

Всіх зацікавлених огорнуло нетерпеливе чекання на солідний крок вперед. А березень-квітень, на жаль, не приніс розв'язки. Звичайно, своїм листом я не вибираюся давати „розв'язку“, але і не можу довше бути пасивною. Те, що мені (я живу на дійсному українському безлюдді, в маленькому канадійському містечку-селі) виглядає дуже просто, може не виглядатиме таким Вам...

Найкращі перші відрухи громадянства, які висилають крім теплих слів грошові чеки, але вони не є ніякою запорукою сталості фондів. Насувається конечність зробити так, щоб та грошова база була постійною і на солідних організаційних основах.

У „Листах“ була мова про те, що „дійсністю, а не фантазією є люди внутрішньої еміграції“, а між ними віднайде себе одна тисяча, віднайде себе чи то особистими листами, чи взаїмним приятельством, чи вишукана „закликами до живих“, яка щорік складала б по 100.00 дол. (це 2 долари у тиждень). Можна бути певним, що ті люди матимуть не тільки чудове почуття сповненого обов'язку, але й честю вважатимуть для себе належати до фундаторів згуртованих 1961 року, які започатковують матеріальну базу для Публіцистично-наукового Інституту і Фонду Культури взагалі, і то не одноразовим датком Шевченківського року, але тривалою органі-

зацією на даліші роки. Тільки з так поставленої справи можна буде очікувати справжнього розмаху науки, мистецтв, публіцистики. Тоді ті, що їх матеріальне становище далеке від блискучого, не мусять роздрібнювати оте безконечне „треба“, а кожна добра праця науковця чи письменника не чекала б на оте неприємне „дайте“.

Напевно широкий загал нашої публіки підшукав би зразу всі негативи причин і наслідків, всі неможливості здійснення задуму, але вузьке коло отієї однієї тисячки людей самовибраних із цілої еміграції напевно правильно розумітиме акцію.

Закінчуючи цю тему, прикладаю скромний чек (на жаль, не кожному повезло в прекрасній країні любимого долара) — 50.00 дол. Решта пізніше. Це як один із тисяч для нашої (моєї і чоловіка) мрії-мрій: сталого, і тривалого кожнорічного фонду, і надіємось підшукати ще кілька осіб.

С. П'рза (Алстон, Канада)

„НА СТОРОЖІ ПРАВДИ ПРО УКРАЇНУ“

Це заголовок гарної статті в „Свободі“ ч. 86 ц. р. Автор статті Іван Струк підкреслює потребу доброї інформації чужого світу про Україну і конечність виправлювання свідомо чи несвідомо подаваних фальшивих вістей. Так само слушно звертає автор увагу на те, що досі українське суспільство занедбувало цю важну справу. „Нашими національними імпрезами, ювілеями, люксовими бенкетами та забавами не переконано світ у слушності нашої справи. Нам треба фактів, наукових праць, треба кинути в вир

боротьби з авторами, які свідомо чи несвідомо фальшують нашу історію і культуру”.

Автор згадує і про ідею Українського Публіцистично-наукового Інституту, який мав би служити цій цілі. „Дя кощепція не є зла, але з огляду на потребу досить великого фінансового вкладу, цей Інститут має малі шанси на успіх”.

Нам сумно читати такі зрезигновані ствердження в статті автора, який бачить необхідність акції і називає її одною з найважливіших з національного погляду. „Досить великий фінансовий вклад” для найважливішої справи — це тільки частина того, що збирає на свої потреби пересічна парохія, це те, що в одну неділю пропускають люди в одній з більших розвагово-відпочинкових осель, це мала частина того, що коштує кожна конвенція одного тільки асекураційного союзу... Для найважливішої справи, про яку декламуємо в усіх парохіях, в усіх союзах, на всіх бенкетах, — для тієї найважливішої справи такий „великий вклад” — це недосяжна мрія?

Українська еміграція, невже це дійсно правдивий Твій образ?!

СЛОВО ВІД ІНІЦІАТОРІВ

„А березень-квітень, на жаль, не приніс розв'язки”... Це одне речення з вище наведеного листа. В ньому і перше розчарування і перший докір.

Приймаємо їх із спокоєм і навіть із задоволенням. Вони це доказ живого зацікавлення і звичайної в таких випадках нетерпеливості. Таких розчарувань і таких докорів не боїмось. Зате боїмось, щоб поважного задуму не звести до солом'яного вогню початкових, фрагментарних виступів, і щоб до численних змарнованих плянів не додати ще одного. А це могло б статись, коли б

ми не підготували якслід нашої праці і не zorganizували її відповідно.

Поки почати працю Публіцистично-наукового Інституту, мусить бути запевнена якась фінансова база. В наведеному листі з Канади поданий проєкт. Приятелі, коли б той проєкт здійснився, Ви бачили б, що можна з таким фондом осягнути! Ви побачили б, як можна б не тільки виконати завдання Публ.-наукового Інституту, але й оживити все наше духове життя. Справді до болю прикро думати, що такий постійний фонд, не великий у порівнянні з тим, що видає наше суспільство на менше важні і на зовсім неважні цілі, — до болю прикро і соромно думати, що такий фонд виглядає неначе утопічна мрія...

Далі поки почати працю, треба знайти кореспондентів у більших столицях вільного світу, треба зв'язатись із ними, треба організувати систематичне постачання свіжих матеріалів із світової преси, справочників, книжок, які відносяться до України й її місця на Сході Європи. Досі цього не маємо, досі діємо наважання, від випадку до випадку. Треба порозумітись і упевнитись у співпраці поважних науковців, літературо- і мистецтвознавців, критиків. Всі ті приготування робляться, але прохасмо розуміти, що все це вимагає часу.

Та будьте готові, Дорогі Приятелі! Як оце обіцяє авторка цитованого листа з Канади, всі Ви шукайте і знаходьте серед Вашого оточення живих людей, інформуйте їх, включайте їх у громаду будучих фундаторів тієї праці. Зв'яжуйтесь у місцеві гуртки співпраці з Інститутом, і зв'яжуйтесь із нами.

Перший ініціативний гурт на Нью-Йорк-Ньюарк оформлюється. В стадії організації два гурти в дальших осередках. В наступному числі зможемо подати докладніші дані.

„ПАНТА РЕЙ“

Останні два місяці важать більше за цілі роки. Події з дня на день міняли образ світу і думки людей. Гагарін, його лет у ракеті довкола плянети, лет оточений типовою для Советів тасмничістю і пропагандивно розтрублений типом для Советів способом; незабаром після цього лет Шепарда, знову ж розголошений і переведений із типовою для американців отвертістю: — коротко, пролив людини у далекі простори, людини, для якої рідна плянета стала вже затісна, а її сила притягання як ласка батьківського дому: благословенна, але часом надокучлива, і вирватися з-під її опіки стає мрією... Висадка на Місяці — це вже проблема вчених і техніків, а не закоханих, а людини, що французи називають із іронічною посмішкою „Жан де ля люн“ (Іван з Місяця), та людини, про котру ми говоримо „впав з місяця“, за кілька років, як обіцяють учені, буде дійсністю, і то не предметом глузу, але героєм, що йому поклониться світ.

Куба — ганебний провал висадки революціонерів, ганебний не для тих, що хотіли визволити батьківщину від комунізму, але ганебний для найбільшої потуги світу, ЗДА, яка злякалась отвертого виступу і цим підорвала ціну всіх своїх запевнень, роздаваних народам в різних сторонах світу. і тим самим послабила їх волю спротиву комуністичній агресії. Завважив італійський прем'єр Фанфані: — або нічого не робити, або робити як Совети, себто справитись продовж двох діб... Фанфані висловив загальну думку світу. Ось кілька ілюстрацій з преси: „Слово ЗДА стало непевним. Цілий світ сумнівається, чи обіцянки ЗДА будуть виконані, коли настане потреба. — В Вашингтоні появилась нова ідея „стабілізувати периферії“, отже договорюватись із Хрущовим щодо далеких „граничних“ країв. Раніше це називалося „епізменотом“, але те слово дістало злий смак, тому його замінено іншою фразою...

Від Вас, Приятелі, від Вас, від отієї тисячки живих людей, залежить здійснення наших плянів. Стараймось, щоб від 1962 року можна вже почати працю.

Листи в справі Інституту прохасмо покищо далі скеровувати на адресу:

M. Shlemkevych, 916 Monroe Ave, Elizabeth, N. J.

НОВІ ВПЛАТИ:

Д-р Вадим Прокопєць, 100.00 дол.
Б. і С. Гірни, 50.00 дол.

В попередньому, 3-4 числі нашого журналу, споминаючи одного з перших фундаторів Інституту, бл. п. Мירו́на Луцького (Торонто), зазначили ми, що Покійний деклярував 50.00 дол. і при-

слав на цю ціль першу рату в сумі 10.00 дол. — За ініціативою Вшан. П. Люби Луцької приятелі Покійного своїми пожертвами доповнили декляровану суму. На це склались

ППП.: М. і О. Романів,

Бинсвіл, Онт.	10.00 дол.
К. і В. Бучки, Торонто	10.00 дол.
Д. і І. Руденські, Тр-то	10.00 дол.
О. і В. Накловичі, Тр-то	5.00 дол.
О. і Б. К., Тр-то	5.00 дол.

Разом 40.00 дол.

Всі прислані і далі присилані гроші лежать на окремому банківському конті. Коли б виявилось, що суспільство не розуміє значення і конечности такої акції і почин не мав би успіху, всі ті гроші будуть повернуті жертводавцям.

Ляос — виразна агресія комунізму, який для заслони посилав на фронт свого Північно-В'єтнамського сателіта. І виразний відступ ЗДА від гордих зъяв, що не допускають до того, щоб Ляос попав у комуністичну орбіту. Джунглі Ляосу не вигідний терен для війни — так борониться американська політика. На це відповідають: — вся тактика Совєтів полягає на тому, щоб вибирати місця вигідні для себе і невикідні для ЗДА... Вони вибирають, вони в офензиві. А зрештою, і вигідна Куба виявилась „невикідною”, коли бракувало рішення і волі протиставитись.

Конго: — там Об'єднані Нації, а з-поза їх плечей свіжоспечені африканські диктатори з новоімперіалістичними апетитами „самовизначають” туземні племена. Це — мовляв — їхня африканська справа. По такій самій рецепті Україну мали б „самовизначити” її сусіди: Москва, Польща, Румунія і Чехословаччина... Вони це й робили! — Виразного сторонника Заходу, Чомбе, підступом арештують, але скликають „парламент”, в якому не виключена більшість комуністичного сателіта Гізенгі... Найпікантніше в цьому те, що Москва нічого за все те не платить, вона відмовилась, а майже всі кошти такого дозрівання до комунізму покривають... ЗДА!

Корея: — американці оплачують уряд і армію, а армія проти волі і протесту Америки скидає

парламентарний уряд і встановлює військову диктатуру.

Всі ті події переконують Хрущова, що справді розвиток неминує йде в його користь і що світ без великої війни стане комуністичним. І тому трудно дивуватись, що впоєний тріюфами совєтський диктатор у Віденській зустрічі з президентом Кеннеді не поступився в нічому ні на міліметр, і що підчас розмов і ледве вони скінчились в Ляосі комуністичні ватаги почали наново війну. Як примари стоять у пам'яті заяви Леніна і інших тодішніх большевицьких вождів про самовизначення аж до відокремлення, і в пам'яті стоять переговори Москви з Україною і одночасний напад на неї...

Темпо комуністичних успіхів за останні місяці збільшилось. У старого Геракліта світ знаходився в постійній пливкості: панта рей... Двічі не можна ввійти в ту саму ріку... Сьогодні ріка подій не пливе, але перевалюється бистрим водопадом, і її не можливо схопити якимсь поняттям. Те, що вчора виглядало правдоподібним, сьогодні стає неможливим, що вчора було неймовірним, сьогодні стає дійсністю. Тож не ясними поняттями, але тільки далекими аналогіями — порівняннями можна пробувати характеризувати хід подій. Зрештою це в історіософії признана метода: чим для природознавства є причиновий зв'язок, тим для історії — аналогія...

РОЗСТУПАЮТЬСЯ ГОРИ ... РОДИТЬСЯ АМЕРИКАНСЬКА КЕРЕНЩИНА

Це аналогія, що настирливо насувається кожному, хто пережив колись керенщину 1917 року і тепер переживає події весни 1961 року в ЗДА.

Є навіть зовнішні подібності. Молодий прем'єр — там, тоді, молодий президент — тут, тепер: повні надії, окрилені надіями. Не можна сказати, неначе Керенсь-

кий, особливо на початку своєї кар'єри, не мав добрих замірів. Щодо президента Кеннеді, то можна з певністю говорити про його щирі і добру волю. І там і тут тряслись гори, коли вони промовляли з переконання і з глибокого емоціонального зворушення. „Земля і воля” і „війна до побідного кінця”, війна, яку загирив

попередній режим, розпускалися у промовах розквітлим садами. Ніхто не брався б навіть порівнювати популярність Керенського з популярністю якогось Леніна чи Троцького, а про Сталіна мало хто чув і знав. І сьогодні „New Frontier” і соціальна справедливість і престиж, престиж провідника світу, ЗДА, надщерблений попередньою адміністрацією, вистрелювали вгору блискучими ракетами слів. Популярність президента, вибраного малою більшістю, росла і не зважаючи на розчарування вона й нині стоїть високо.

Та пройшли медові місяці: революції 1917 р. і перших місяців 1961 р. Настали дні проби і міри. 1917 рік приніс невдачі на всіх фронтах. Внутрі анархізація життя, на воєнному фронті поразки. За кожною поразкою слідувала нова прекрасна промова... І в ЗДА маємо новооживлений внутрішній фронт і расові сутички на півдні і безсильність федеральному уряду в обличчі спротиву стейтів. А на зовнішньому фронті: Гагарін, Куба, Конго, Ляос, Корея... Все це на тлі гордих заяв про нову епоху!

В таких ситуаціях треба дій, конечно треба дій. Керенський їздив від фронту до фронту, промовляв, переконував. А діяли... німці ззовні, більшовики всередині. Керенського, що був головнокомандуючим, глумливо називали „главноуговарюющим”. І тепер треба діяти урядові ЗДА. І президент їздив в Європі від фронту до фронту, переконував, уговорював. А діяли комуністи в Ляосі, на Кубі, в Південній Америці і збираються діяти в Берліні...

Це зовнішні подібності. Але є й глибші. І в керенщині 1927 р. і в ЗДА 1961 р. можна спостерігати вперту доктринальність. І там і тут іноді доктрина стає важливішою ніж життя. Тоді від революції здригалася велика імперія, ззовні

напирив ворог, знутри натискали темні сили, використовуючи нетерпеливість народу, що прагнув скорих і радикальних змін. А Тимчасовий Уряд робив усе по закону нормальних часів. Приманливому гаслу „грабь награбленное” протиставив бліде для мас і нещикаве „до Учредительного Собрания”...

Сьогодні цілий світ підмінований революцією і той самий комунізм підсичує вогонь, на різні способи і різними мовами поширюючи по суті те саме гасло „грабь награбленное”. Кастро зробив це під боком ЗДА. А інтелектуалісти, і ті, якими оточився президент, і ті далші, як оце професори Гарвардського університету, як оп'янілі соловейки весною виводять свої „принципові” пісні, не приймаючи до відома, що совєтський хижак підкрадається до їх власного дерева. Як далекі спомини виринають в пам'яті, жорстоко висміювані пізніше, програмові політики 1917 р., висміювані може занадто суворо. Це ж у тодішній Україні були ними ідеалістично настроєні, недосвідчені студенти, а тут професори, спеціалісти, знавці справ і ті після сороклітнього проречистого досвіду!

Щоб боронитись, свіжовизволені народи розбудовують свої армії при американській допомозі. І так у кожній такій державі проти молоді, безтрадиційної демократії стоїть сильна, дисциплінована армія, яка криво дивиться на несправність і неспроможність невиробленого парламентаризму. Тож один за одним край шукає рятунку у владі диктаторів, більш чи менш твердої руки, спертих на армію: Пакистан, Туреччина, Бурма, Тайланд, Південний В'єтнам, Судан, Корея... Америка протестує, а потім мириться. Але завжди серед рішальних кіл пробивається мудрість Мольєрового лікаря, який твердо стояв при тому, що

краще, щоб недужий помер згідно з правилами медицини, ніж мав би видужати проти тих правил... Хай гине світ, хай живе демократія американського стилю, дарма, що народи і то в час війни не дозріли до неї і її не розуміють.

Така доктринальність небезпечна в час тотальної війни. Але її слабкість ще й у тому, що вона не послідовна, іноді навіть труслива. Вона дуже принципова у відношенні до бельгійських впливів у Конго, чи португальських в Анголі, але вона засоромлено мовчить про те, що вся опозиція в Ггані давно в тюрмі, і перед диктатором Ггані розстилаються в Вашингтоні червоні килими... Та доктринальна демократичність принципова, коли йшлося про покійного протикомуністичного диктатора Домініканської республіки, але — як виявилось — вона боязка і уступчива супроти комуністичного диктатора Кастра, за яким стоїть Москва.

Труслива правда віч-на-віч із диявольським динамізмом брехні, і спекулянтська неутральність навкруги — все це характеристичне для керенщини 1917 р. і характеристичне для наших днів, днів Хрущова і Мао, днів уступчивості вільного світу, і днів Тіто,

Нассера, Сукарна, Нкрми, Крішні Менона...

Ініціатива 1917 р. була по стороні німців на фронтах і большевиків унутрі країни. Уряд тільки латав і підбігав. А тепер? Полетів Гагарін і за ним Шепард... Комунізм діє методом партизанської інфільтрації, Америка підготовляє таку саму тактику... Перед кількома днями рішено прискорити досліді океанських глибин, і цікава мотивація: бо розвідка викрила, що Совети послали досліді в цьому напрямку... Підб'гасмо!

Лячно проводити дальші аналогії, їх більше. Чим скінчилася керенщина — відомо. А тепер? Хрущов запевняв, що внуки нинішніх американців житимуть у комуністичному ладі. Згодом після нових удач і здобутків Хрущов приспівив „день розплати”: — Ми вас угробимо! Сьогодні він уже любить привидом розплати. Підчас останніх подорожей по Казахстані він заявляв під адресою вільного світу: — Я тремчу, коли думаю про долю, що вас чекає...

Висліди розмов із Хрущовим президент Кеннеді назвав „понурими”. Перспективи всякої керенщини в зударі з комунізмом глибоко понурі.

МОБІЛІЗАЦІЯ ВОЛІ

Аналогії це подібності, а не тожності. Висновки з них треба робити дуже обережно. Аналогії вказують небезпеку, але не визначають неминучості. Тимбільше коли є важливі моменти, які йдуть у розріз тим аналогіям або рівноважать тривожні згоди.

Ми виходили від подібностей появі і постав Керенського 1917 р. і Кеннеді 1961 р. Тож і почнемо приглядатись відмінностям, порівнюючи ті історичні постаті. Керенщина це замкнута епоха, Керенський окреслений тип, круг його щастя і упадку замкнутий.

Інакше тут. Були великі невдачі перших місяців правління Кеннеді, але вони далеко ще не виявили всіх потенцій молодого і енергійного президента. І це підсвідомо відчувують усі, не тільки його партійні товариші й приятелі. Перші невдачі це школа, це досвід. Знову аналогія, що її пригадують: Куба, Ляос можуть бути для президента Кеннеді тим, чим були перші дві програні битви над рікою Bull Run для президента Лінкольна. Лінколн потребував чотирьох років, щоб виправити ті поразки. Але він це зробив

і війну виграв. Довір'я до можливостей, що дримають у душі президента Кеннеді, не зламане. Це підтверджують тести, що їх переводять американські інститути досліду прилюдної опінії. Коли ж грозила небезпека, що невдачі захитають довір'я в світі, президент, не зважаючи на фізичний біль і замовчуючи його, подався в трудну подорож задля розмов із рішальними сьогодні керівниками держав: де-Голем, Хрущовим, МекМіленом. Висліди конференції з Хрущовим були понурі, але і сам президент попереджував і світова преса повторяла, що й ніяких особливих вислідів від тієї зустрічі не чекали, і що та конференція не була найважливішою. Зате коли мова про відбудову довір'я до ЗДА, до їх рішучості в обороні Європи, тоді та подорож була успіхом. Дуже консервативний і часто критичний в відношенні до президента, республіканський публіцист Сокольський пише: „Президент поїхав до Європи, до Парижа, Відня, Лондону, і підбив континент своєю особистістю, своєю культурою, чаром, надсподіваним знанням і своєю дружиною. Без єдиного фальшивого кроку, без йоти дешевого ефекту, президент і його дружина здобули серця мас... А популярність серед мас це велика річ у міжнародних взаєминах. В очах американського народу Вінстон Черчил у дні своєї слави не міг зробити нічого злого, все, що сказав, було слушне. Він був володарем публічної опінії і одним помахом руки міг зробити більше ніж багато політиків глибокими промовами. Видно, що й Джан Кеннеді посідає ту прикмету, тепло особистості, що передається не тільки окремим людям, але великим масам... Популярність Кеннеді це позиція в активах ЗДА”.

Це особисті, в великій мірі ірраціональні моменти, але вони в нинішній світовій ситуації мають го-

ловне значення. Люди починають розуміти, що при сучасних технічних засобах війни вкінці рішають не ракети і літаки, не підводні човни, і не багатство і поміч недорозвинутим народам, і не дипломатичні маневри, але в останній інстанції рішає воля, тверда, невгнута воля людини, воля державних провідників, воля провідних верств. У Відні зустрілись віч-на-віч дві волі, вони змірялись одна з однією. Дальші події щойно покажуть, чи і поскільки правильно оба партнери оцінили себе і зрозуміли межі своїх можливостей.

Це особисті моменти. Та є ще об'єктивні, які покищо дуже коротко різняться від об'єктивної ситуації кереңщини 1917 року. Прориви комуністичного світу на Кубі і в Ляосі не можна порівнювати з наступом центральних держав 1917 р. на цілому фронті. ЗДА не є, як Тимчасовий уряд, залежні від своїх союзників, навпаки — це далі це найбільша потуга світу з матеріальними даними на його провідника. І головні союзники це не бідні клієнти, як 1945 року, яких треба тримати на ногах. Знову за майже одностійною думкою світової преси конференції з президентом Франції, де-Голем, які попередили зустріч із Хрущовим, не захитали, але утвердили рішучу поставу Кеннеді. Німеччина з Аденауером, Франція де-Голя зробились в останні місяці головними філярами європейської політики ЗДА. Вічно схильна до епізменту Англія МекМілена залишилася трохи на боці і англійська прилюдна опінія, як свідчить англійська преса, це відчуває. Відчувають це і американські прихильники епізменту, як впливовий публіцист Ліпмен, для якого тверда позиція де-Голя і Аденауера це позиція небезпечних екстремістів...

Сьогодні перед урядом ЗДА стоїть уже не так проблема ракет,

підводних човнів, і не проблема організації лету в простори. Головною проблемою ЗДА і всього вільного світу є зосередження волі, організація волі, ослаблена і розпорошуванаї переорганізованими дорадчими штабами інтелектуалістів, штабами військовими, розвідковими, економічними і іншими. Це перша відповідальність президента Кеннеді перед власним народом і світом. І цей бій за зосередження волі мусить початись у найважливішому місці: — в душі самого президента!

М. І.

„Стоїть питання, чи краще, щоб нас більш любили ніж боялись, чи більш боялись ніж любили.

„Відповідь на це така, що треба б, щоб нас боялись і любили, але що трудно, щоб ці дві речі тримались разом, то — якщо вже треба вибирати — безпечніше, коли нас бояться, ніж коли нас люблять.

„Бо взагалі про людей можна сказати, що вони невдячні, мінливі, лукаві, їх журба скерована на те, щоб оминати небезпеки, вони користолобні; поки чините їм добро, вони без застережень ваші; вони жертвують вам свою кров, своє майно, своє життя і своїх дітей... коли потреба в цьому далека; але коли вона зближається, вони бунтуються.

„А володар, що покладається тільки на їх слова, і занедбує інші охоронні засоби, це пропавша людина; бо приязнь добута торгівлею, а не великістю і шляхетністю духа, тільки куплена, а не забезпечена... І люди мають менше скрупулів, ображаючи того, кого люблять, ніж ображаючи того, кого бояться; бо любов тримається ланцюгом зобов'язань, який люди, будучи самолюбамі, рвуть, коли тільки їм це вигідно; тоді як страх тримається погрозою кари, а це діє незградно.

„А все ж володар повинен старатись, щоб його боялись, але так, щоб — коли він уже не може здобути любови — він на всякий випадок уникав ненависти...”

Американські журнали інформують, що ці розділи твору італійського політика і мислителя Нікольо Макіавелі (1469-1527) читають і цитують у дискусіях в Білому Домі... Великі потуги знали тасмницю провідництва. Колишній „римський мир” (пакс романа) залишав своїм провінціям їх звичаї, права, автономію, але страшною рішучістю в небезпечних моментах пригадував своє існування. — Подібно британський мир (пакс британіка) 19-го століття вмів підтримувати в колоніях те, що добре передає німецьке слово „Ерфурхт”, а що в нашій церковній мові називається „страхом Господнім”: боязнь змішану з пошаною. — Криваві диктатори, яких зразком є напр. Сталін, тримались тільки страхом. — Франція де-Голя з деяким успіхом серед своїх визволених тепер африканських колоній, пробує зберегти свої впливи саме великістю — грандер — і шляхетністю. — ЗДА мріяли про спертя свого провідництва в світі, сучасної пакс амерікана, за окресленням Макіавелі, тільки на „купованій любові”. Читання Макіавелі це доказ, що політична й інтелектуальна верхівка починає розуміти konieczні ревізії дотеперішніх метод...

Нові видання

Степан Риндяк

— Логос. Поезії (Друге видання) Обкладинка Р. Лісовського. Чікаго 1961. Сторінок 96.

(Перше видання вийшло в Празі 1942 року).

— Пригоди і люди. Оповідання. Обкладинка Марії Гарасович-Дачишин. Чікаго 1960. Сторінок 396.

3 книжок і з преси

ПИСЬМЕНСТВО — ВИЗОВ СУСПІЛЬСТВУ

В німецьких газетах і журналах багато місця присвячується літературній дискусії, що відбулася недавно між письменниками Західної і Східної (совєтської) Німеччини. В цьому зв'язку говориться про літературу як провокацію суспільства. Те слово має у нас занадто неприємний посмак, тому в заголовку замінили ми його українським словом, якого звучання для нашого уха миліше, навіть шляхетніше, а в тексті слово „провокація” часто беремо в лапки.

Марксизм каже, що письменство це надбудова економічного ладу. Але совєтська практика показує щось інше. Там треба страшного поліційного натиску, щоб добитись від письменників надбудови комуністичного раю, а щораз нові каяття і постійно пригадувані вимоги партії свідчать, що все ж таки тієї надбудови дочекається трудно.

Значить література не мусить бути тільки ідеальним дзеркалом економічних відносин. Тоді може навпаки, може вона має бути протиставленням, боротьбою з суспільством і його ладом? Також не конечно! Але література, та справжня, велика, про яку стільки говорить українська туга, мусить бути визовом суспільству, „провокацією” в шляхетному розумінні.

Це останнє ствердження є основною думкою цікавого есею німецького автора Марцеля Райх-Раніцького. Для підкріплення її автор есею посилається на слова прологу до Гетового Фавства — мовляв — до письменників усіх часів відноситься те, що Господь казав Мефістові: Людина в своїй діяльності дуже легко може за-

спати, вона скоро віддається безумовному спокоєві. Тому радо даю їй товариша, що дразнить і діє, і в ролі чорта мусить творити...

„Як Мольєр, так і всі великі поети — коли докладно приглянутись і не змилитись їхніми обманними маневрами — це провокатори: Данте і Шекспір, Вольтер і Лесінг, Шіллер і Кляйст, Достоєвський і Гоголь. Майстри модернізму — Пруст, Кафка, Джойс, Деблін, Фокнер — не робили нічого іншого як те, що притаманний для літератури визов доводили до меж можливості”.

„А що поети, творці світів, свої найбільші постаті формують на свою подобу, тож у літературі постійно знаходимо провокаторів, принайменше провокаторів проти власної волі: — дівчину Антигону, яка діє самостійно, замість слухати; Дон Хуана, який ігнорує закони суспільства; данського принца Гамлета, прототипа самотнього інтелектуаліста; доктора Фавста, який жалус, що студіював теологію; Карла Мора, що хоче стати розбійником; князя Мишкіна, якого називають „ідіотом”. Провокаторами в найглибшому слова значенні є любовні пари, що живуть своїм коханням поза межами звичаю, порядку і закону: Геро і Леандер, Трістан і Ізольда, Ромео і Джулієтта, Фердинанд і Люїза, Анна Кареніна і Вронський”.

Якже ж мається справа в тоталітарному, в комуністичному світі?

„Історія переслідування письменників тиранами мабуть така ж давня як і історія літератури. Як тільки володарі зрозуміли, що слово може бути зброєю, з того часу мистці слова перестали бути байдужими для них.

„Особливостями культурного життя в багатьох комуністичних державах є те, що в проводі його стоять здебільшого мистці-невдачники, головні літератори”.

Автор есею пояснює, це цита-тою з Шіллера: „Людина без форми... не може простити люби-мцеві грацій того, що він, той лю-бимець, як письменник, можливо що й на ціле століття накладає печать свого духа, тоді як вона, та людина без форми, жертва пильності, при всьому своєму знан-ні не може вимусити для себе яко-їсь уваги, не може ні одного ка-меня зрушити з місця”.

„І тут головна причина воро-жости до мистецтва з боку всіх сьгоднішніх комуністичних пар-тій: — вони намагаються накину-ти свого духа нашому століттю і бояться конкуренції талановитого письменника. Комуніст Йоганнес Бехер, який був не тільки міні-стром, але й мистцем, знав це. Він пише, що на думку функціонерів поет повинен „вдовольняти потреби, виконувати накази, мислення за-лишити іншим і тільки поетично ілюструвати те мислення інших. Отже передовсім ілюстратором повинен бути поет, цього хочуть ті функціонери...” А Георг Люкач формулює це коротко: „Талант це вже самим собою ухил від за-кону”.

Досвіди комуністичної куль-турної політики, що письменник, який хоче і може бути чимсь бі-льшим ніж тільки „ілюстрато-ром”, завжди небезпечний для партії, навіть коли він рішений служити партії. На це знаходимо в есею цікаві приклади з творів комуністичного письменства Бер-тольда Брехта. 1930 року він на-писав річ під заголовком „Ді Масснаме” („Засіб, що його вжи-то”). З Москви до Мукдену висла-но чотирьох агітаторів. Їм додали молодого місцевого комуніста, я-кий знав відносини. Віровизнан-ням того юнака було: „Я вірю в

людство. І я стою за комуністич-ну партію й її дії”. Виявилось, що співпраця з тим юнаком не була легка, бо для нього завжди було ще щось сильніше за накази мос-ковської партійної централі. „Бо людина, жива людина, кричить (в оригіналі „реве”, ред.) і її го-ре розриває всі греблі вчення”, а „в розгарі боротьби я відкидаю все, що ще було важне вчора, ви-повідаю згоду усьому, я роблю тільки і виключно те, що людське”. Така людина утруднює вико-нання пляну, вона мусить бути зліквідована. Її змушують до са-мообвинувачення, і вкінці юнак просить, щоб його вбили. Отож агітатори доносять партійному трибуналові: — Тоді ми його за-стрелили, вкинули в яму з вап-ном, і коли вапно поглинуло йо-го, ми повернулись до нашої пра-ці.

Та річ 1930-го року була поду-мана автором як похвала кому-нізму, сьгодні вона провокує не „буржуазний”, але комуністич-ний світ! Це саме відноситься до п'єси того ж автора „Життя Галі-лео”, якого авторитарні володарі змушують відirectись свого вчен-ня. Сьгодні цей твір відчувається як долю людини в тоталітарній країні взагалі. Бо — закінчує ав-тор есею, парафразуючи вище на-ведене речення Брехта — „бо ми-стецтво, справжнє мистецтво, кри-чить і його велич розриває всі греблі вчення”.

Думки есею незвичайно акту-альні і для нашого літературного процесу. Відомі українські пис-менники, навіть ті, що схвалюва-ли комуністичну партію й її дії, як той юнак із оповідання Брех-та, але для яких були ще деякі речі сильніші й кращі директив московської партійної централі, розстреляні чи змушені до само-губства, вкинуті в яму з вапном, а партійні сторожі пильно стежи-ли, щоб вапно забуття поглинуло

вані. Трансфігурація була повна. Невелика близна на шиї лікаря, яка раніше мене не вражала, тепер широко відчинилась і — здавалось — роззявилась, неначе хотіла проковтнути м'язи обличчя; одне ухо скорчилось, друге стало на кілька цалів більше. Ціле обличчя зробилось одною злобною, примарною фантазою". Такі візії мінялись одна за одною...

Досить прочитати цей опис, щоб побачити подібність до деформованих облич сучасних малюнків: чужих і наших.

Або зразок вірша дуже відомого автора, вірша написаного під впливом таких пілюль. Запис знаходиться в картотеці Гарвардського університету. Подасмо по можливості дослівний переклад:

Потвора з багатомільйоновократ-
ними очима
Укрита в своїх долонях і своїх Я
Вистукус в електричних писаль-
них машинках,
Чи електричність включена в себе,
коли дроті є тут,
Велетенське плетиво
А я вищу на найменшому воло-
конці останнього
Мільйона ниток цієї сітки.

Чи не звучить це як апокаліпса деяких наших і ненаших поетичних модерністів?!

Це деформації зоглядання, уяви. Не менше сильні деформації почувальної сфери. Але, як на собі досвідчив Кестлер, вони залежать від тієї емоціональної наста-

нови, в якій людина піддається діянню пілюль чи чарівних грибів. Коли Кестлер був у пригнобленому настрою, тоді світ, окремі люди, тварі ставали страхіттями, і навпаки, коли експеримент відбувався при початковим добрим настрою, світ перетворювався в лагідні, приємні форми. „Ніколи раніше — пише Кестлер — я так не сприймав музики, я зразу схоплював її внутрішню суть і таємницю її чарівної магії..." Але все те, каже Кестлер, не мало нічого спільного з справжнім специфічно-музикальним сприйманням. Кестлер не міг нічого пригадати, навіть що це була за музика, якого компоніста, це міг бути якийсь звичайний музичний лубок, щось зовсім неокреслене. „Це було враження неначе душа плаває в космічному смальці". В згадуваній вище картотеці Гарвардського університету Кестлер не знайшов ні одної картки, яка містила б якісь записи мистецької чи мисленної цінности. „Всі описи, що постали під впливом пілюль, порушуються на площині, яка знаходиться значно нижче нормального духового рівня осіб, що робили ті описи."

Можна мати враження, що й багато дечого з літературної і мистецької продукції, зближеної до вище наведених експериментальних записів, лежать нижче рівня таланту і спроможности осіб — авторів тієї продукції.

Вже вийшла

Проф. Д-р Ярослав Пастернак АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ

Вид. Ділового К-ту під головуванням проф. Зенона Зеленого, фірмоване НТШ. Мистецьке оформлення Мирона Левицького. Книга має 780 сторінок друку, 18 вклесних карт, 4 кольорові таблиці і численні ілюстрації.

„Всі попередні численні друковані статті, розвідки та монографії проф. Я. Пастернака... об'єдналися... в єдиний, монолітний та стрункий твір. І цим твором проф. Пастернак робить собі нерукотворний пам'ятник в розбудові української науки". (Проф. Міллер).

ПРИСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ

Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, ст. 398, вид. Інституту Дослідів Волині, наклад Т-ва „Волинь” у Вінніпезі. 1961. Друк в-ва „Тризуб” — Вінніпег.

„Ця монументальна, багато ілюстрована праця про Всеукраїнську Святиню, славу Волині — Почаївську Лавру, охоплює сімсотлітню історію не тільки самої Святині, але й довгу історію українського народу на Волині, що разом з Святиною жив, молився в ній, радів її розвитком, страждав з її занепадом, героїчно боровся, боронив її й свою прадідівську віру, жертвенно удержував її і любив. — Праця видана люксово на крейдяному папері з твердою мистецькою обкладинкою мистця Л. Молоджанина. Шриффт читкий, гарна літературна мова”. — Ціна 4 дол. з пересилкою.

Д-р Степан Ріпецький: Листопад 1918 року. (Листопадовий зрив, Українські Січові Стрільці, Полковник Дмитро Вітовський —

в кривому дзеркалі Споминів Логина Цегельського). — Видання і наклад Братства Українських Січових Стрільців. — Нью-Йорк — Дітройт, 1961. — Ст. 48.

Степан Ріпецький: Михайло Драгоманов — наш! — (Відповідь советським вченим). — Відбитка із 24 і 25 чч. „Вільної України”, журналу Української Вільної Громади в Америці. — Дітройт, 1960. — Ст. 24.

Денис Січинський: Один у другого питаєм (до слів Т. Шевченка) (Для чоловічого хору). 1960. Укр. Муз. Т-во ч. 9.

„Твір Дениса Січинського „Один у другого питаєм” для чоловічого хору появляється друком вперше... Відпис партитури був у бібліотеці студентського т-ва „Січ” у Відні в часі 1-ої війни. На основі цього відпису видаю цей твір для збереження його перед затратою.” — Проф. О. Залеський, Бофало.

ДУМКИ І ДОТЕПИ

Бельгійська королева-мати побувала в Варшаві. Коли її провідник підчас Богослужби не станув на коліна, здивована Єлизавета спитала:

— Ви не католик?

— Я католик, Ваша Великосте, але не практикуючий.

— То ви як комуніст — (питає далі бельгійська достойниця) — є непрактикуючий католик?

— Я не комуніст, Ваша Великосте, я тільки практикую комунізм — відповідає провідник.

Багато зла твориться на світі через те, що люди перебільшують добро.

Thornton Wilder,
ам. письм.

Кожен день наново підтверджує, якою малою є людина, — і яка вона безконечно важна.

John Steinbeck,
ам. письм.

Безвірний реалізм розклав своїм раціоналізмом усе живе. Що нас чекає — так це світ гомункулів.

Оскар Кокошка

Підчас Гомулківської відлиги 1956 року на мурах університету в Варшаві студенти наліпили велику об'яву:

„Радю проміняємо свіжо спечену, нову незалежність за краще географічне положення.

ЧОМУ?

● На сторінках за спільним написом „Чому?“ містите невідпisanі запитання, уривки листів від читачів. Але тепер, коли масте більше місця, могли б Ви за прикладом американських і інших журналів друкувати голоси читачів повністю і з підписами. Це захоотило б до писання і тоді число співробітників журналу збільшилося б. Чому цього не робити б?

Відповідь: Ми робили б це і то з присмністю. Тільки прохасмо вислухати і наших пояснень. Ви, Приятелю, покликаєтесь на американські журнали. Візьмім для прикладу дуже поважний журнал, що його часто зустрічасмо і в руках українського читача: „Тайм“. Це тижневик, а не двомісячник, як „Листи“, тижневик, якого кожне число має понад сто сторінок, а не 64... Тижневик друкований дрібними черенками, петітом, отже місця в ньому багато! В кожному числі тільки 5 до 6 шпальт, себто дві до три повні сторінки, для листів від читачів! І прохасмо звернути увагу на ті листи: це короткі, згущені завваги від 3-4 до 20 рядків, і не більше. Винятки робляться хіба для якихсь політичних чи вчених проміненцій, які спростовують неточності, і то крайньо рідкі винятки.

Ми чекаємо листів із такими короткими, згущеними, навіть гострими, дотепними заввагами. Іноді дістаємо листи розміру цілих статей і то з приводу одного якогось речення в попередньому числі... Що робити? Скорочувати, вибирати кілька думок? Автор може образитись! Підписувати його під переробленим текстом, не зручно. Тож залишається виїняти тільки проблему і подати її безіменно в „Чому?“.

В Вашій пораді є ще одна думка, з якою доводиться зустрічатись при різних нагодах. Це справа „збільшення числа співробітників“. Знову повернімся до аме-

риканських і інших світових зразків, які вказує нам, Приятелю. Щоденники з десятками сторінок, часописи з мільйоновими накладами мають що-правда сотні репортерів для вісток зо світу, але мають зовсім обмежене число коментаторів, авторів статей. Ці самі прізвища повторяються з дня на день. І це нормальне явище. Журналістика це фах, трудний фах, і вимагає не тільки знання, але і вмюлости, якщо її рівень має бути відповідний. У нас у цьому відношенні немає ясности. Коли батьки навчили говорити, то це ще не значить, що їх син — промовець... Так само, коли школа навчила людину добре писати, це ще не значить, що вона... журналіст. Можна бути поважним ученим, але не вміти написати доброї, журнальної статті. Колись у нас думали, що напр. поетові вистачає тільки відхнення. Нині знаємо, що йому треба опріч цього ще й опанувати ремесло. Та ми ще не пробілились до такого розуміння в відношенні до промовця і журналіста. І тому м. і. кількість цінимо вище якости. Звідси годинні вчені доповіді на масових святах, замість промов, і звідси... туга за великим числом прізвищ у журналах. Українська журналістика мусить за зразком великих світових органів організувати докруги своїх видань штаби постійних, фахових журналістів, і розвиток іде в цьому напрямі. Відгук суспільства, оті „голоси читачів“ — це дуже цінний зв'язок між пресою і суспільством, але не заміна і не доповнення фахових співробітників.

● Йосипові Гірнякові треба подякувати за його статтю в 1-му числі ц. р. Але, на жаль, усе це даремне, усе це не pomoже. Навіть у таких дрібницях, як смішна реклямність. Переглядайте нашу пресу. Далі знаходитимете і „геніяльних“ учнів початкових

шкіл і одну за одною „величаві” академії в маленьких громадах... Всі міри, всі критерії загублені. Зараз безкритичної рекламно-сти психірується навіть там, де критичність є першим обов'язком, напр. серед науковців, яких кожен крок спільно передається до відому всім-всім-всім, або коли науковий з'їзд приймає назву „світового конгресу”, хоча учасниками є місцеві і з недалеких околиць люди. Можна наводити прикладів без кінця. В газетах, що нам їх настирливо насилають більшовики, повторяться мотто-заголовки: Радісно, захоплюємось, гордимось! Невже це має бути й у нас прикриттям не дуже веселого стану? Будучий історик, що хотів би описувати наші дні на основі нашої преси, дав би зовсім викривлений образ. Поважна преса все ж повинна пам'ятати, що вона співвідповідальна за той образ нашого часу...

Відповідь: Ми не раз звертали увагу на алілуйні співи і кадильну обильність, що їх надуживаємо в житті і в пресі. Але сьогодні спробуймо подивитись на ці нудно-задушливі речі без хвилювання, з легкою усмішкою. Все те не наш винахід і не наш монополі, і не конечно наслідування більшовицького стилю. Ось читасмо в німецькому часописі: — Опій походить із Китаю, марігуана з Мехіко, а суперлятиви, за якими люди тепер так пропадають, із Америки... І вони поволі входять у моду в Європі. Вони, ті суперлятиви, як і самоходи, роблять багато лиха, але по мимо того ніхто ще не подумав ввести і тут якийсь порядок із червоними світлами і попередженнями, щоб люди береглись. Суперлятивам і тим, що прагнуть їх, дозволено вільно бігати по світі. А все ж треба б і до вживання суперлятивів допускати тільки осіб, які — як при їзді авто — склали іспит і мають дозвіл водія. Тепер стало звичаєм говорити в суперлятивах, а через

те страждають оцінки. Кожна акторка сьогодні „визначна”, тенор — „величавий”, диригент — „просто фантастичний”, а вистава — „неперевершена”. Подібно і в побуті, в строях. Пані вживають „найдорожчих” перфум, люди їздять „найдоконалішими” автами, господині користуються „найпрактичнішими” машинами до прання, люди їдять у „найвибагливіших” ресторанах. Слова як „чудесний”, „винятковий”, „сенсаційний”, „взагалі найкращий” стали звичайними окресленнями. Інфляція суперлятивів!

Як реагують на це розумні люди? Оповідають про кінопродюцента з Голівуду, який питався критиків, як оцінюють вони його останній фільм, що коштував десять мільйонів доларів. „Суперлятивісти” називали фільм „титанічним”, „гігантським”, „мо-ну-ментальним”. Продюцент попав у люті і скрикнув: Досить цього! Вже аж таким злим мій фільм не є!

І так само у нас розумні і критичніші уми знають уже, як оцінювати і наші „захоплення” і наші „осяги” і „гордощі”... Що на цьому страждають і справедливі оцінки, — це очевидне.

Більшість людей уживає голови не на те, щоб думати, але щоб киваючи притакувати.

Evelyn Waugh,
англ. письм.

Щодо техніки — то ми надлюди. Щодо моралі — то ми ще навіть не люди. І це головна проблема сучасності.

Aldous Huxley,
англ. письм.

В сучасному англійському стилі
...Обіцяю тобі працювати на тебе віддано і тяжко, поскільки дозволяє професійна спілка...

З гумористичного журналу
Punch

Нова книжка В-ва „КЛЮЧІ” — Серії: „ЖИТТЯ і МИСЛІ”

Вже друкується і незабаром вийде збірка есеїв

Д-ра ТОМИ ЛАПІЧАКА

на тему

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ: — його критика і оборона

Ціна в передплаті до 15 вересня 1961 р. — 2.00 дол. Після виходу ціна виноситиме 3.00 дол.

Сподіємось, що наші Читачі, які мають попередні випуски серії „ЖИТТЯ і МИСЛІ”, схочуть мати і цю нову книжку. Тож прохасмо вчасно зголошувати передплату. Цим і самі матимете користь: — книжку за дешевшу ціну, і цим pomoжете нашому видавництву справитись із коштами паперу й друку.

Члени „Збірного Меценатства” за минулий 1960 рік отримають цю книжку як премію.

Михайло Сергійович ГРУШЕВСЬКИЙ

Велетенські наукові (джерельні) праці:

1) 10-томово (у 11 книжках формату 6 x 9 інчів) Історія України-Руси. Загалом понад 7.500 сторінок. Гарно оформлене в твердій оправі видання. Наклад на вичерпанні. Ціна 82.50 дол.

2) 5-томово (в 4 книжках того ж формату) Історія Української Літератури. Охоплює той же період, що й Історія України-Руси. Гарна

тверда оправа. — Ціна 36.00 дол. Кожне з цих видань, як і обидва разом, можна набути на догідну сплату ратами. — Якщо Ви ще не маєте цих видань, таких потрібних в кожній українській родині, зверніться на адресу:

Knyho-Spilka Publishing Co.
33 St. Marks Pl. New York 3, NY.

Умови передплати

на рік 5.00 дол.

на півріччя 2.75 дол.

окреме число 0.50 дол.

Адреса „Листів до Приятелів”

— Letters to Friends.

P. O. Box 428 Newark 1, N. J., USA

Адреси для Австралії:

Dr. V. Bilynskyj, 43 Mathoura Rd.
Toorak SE. 2 Victoria, Australia.

Mr. I. Hrynewych, Lot 85 Springfield
Ave, Blacktown N. S. W. Australia.

Mr. T. Pasieczynskyj, 60 Hughes St.,
Mile End, South Australia.

В-во „КЛЮЧІ”

З а р е д а к ц і ю : М. Шлемкевич

За в-во: Д. Кузик, Л. Ломиш, О. Олесницький, Ом., Тарнавський

Ціна 1.00 дол. (Подвійне число)

LETTERS TO FRIENDS
P. O. Box 428
Newark 1, N. J.